

MOJ TATA
SPAVA S ANĐELIMA
(MALI RATNI DNEVNIK)
STJEPAN TOMAŠ

IZDAVAČ
MOZAIK KNJIGA D.O.O. - ZAGREB

ZA IZDAVAČA
ZDRAVKO KAFOL

GRAFIČKI UREDNIK
SREČKO JOLIĆ

OBLIKOVANJE BIBLIOTEKE
ANDREA KNATIC

ILUSTRATOR
TOMISLAV TOMIĆ

KOREKTORICA
KATARINA CVIJANOVIĆ

TISAK
KRATIS, ZAGREB, 2006.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica,
Zagreb

UDK 821.163.42-93-31

TOMAŠ, Stjepan

Moj tata spava s anđelima : mali ratni
dnevnik / Stjepan Tomaš. - Zagreb : Mozaik
knjiga, 2006. - (Biblioteka Zlatna lađa)

ISBN 953-196-963-9

420311003

MOJ TATA SPAVA S ANĐELIMA

(MALI RATNI DNEVNIK)
STJEPAN TOMAŠ

PREDGOVOR
DUBRAVKA ZIMA

Mozaik knjiga
GRUPA MLADINSKA KNJIGA

PREDGOVOR

Početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća djeca su diljem svijeta u kinima gledala Disneyevu *Ljepoticu i zvijer*, uživala su u prvim sezonama crtane televizijske serije *Simpsoni*, računalne igrice doživljavale su prvi veliki boom sa *Super Mariom*, i novo se desetljeće činilo uzbuđljivim i obećavajućim. U Hrvatskoj, međutim, stvari su bile posve drukčije: u Slavoniji, dijelu Dalmacije i Lici djeca nisu na televiziji gledala *Simpsoni* i nisu ih vodili u kino na *Ljepoticu i zvijer*. Umjesto filmskih eksplozija, mnoga su od njih razorne eksplozije svakodnevno vidala uživo; umjesto filmskih smrti mnoga su djeca izbliza upoznala pravu smrt. Skloništa, izbjeglišta, kuće kojih više nema, roditelji, braća i sestre kojih više nema, strah i nasilje, glad i hladnoća, neizvjesnost i tjeskoba – sve je to, na žalost, postalo dijelom iskustva malih i najmladih u ratom pogođenim krajevima Hrvatske. Mnogi dječji pisci nisu mogli ostati ravnodušni na taj strašan sraz djeteta i rata. I roman Stjepana Tomaša *Moj tata spava s anđelima* potresan je dokument tog neljepog i djeci izrazito nesklonog vremena.

Stjepan Tomaš jedan je od rijetkih hrvatskih književnika koji paralelno i podjednako uspješno pišu dječju i ne-dječju književnost. Započevši pisati sredinom šezdesetih godina, Tomaš se u (ne-dječjoj) književnosti afirmirao s generacijom tzv. fantastičara, koji su, s početka sedamdesetih godina prošloga stoljeća, u hrvatskoj književnosti pokrenuli i podržali trend fantastike, koji se u tadašnjem hrvatskom književnom trenutku činio inovativnim, intrigantnim i propulzivnim. Nakon uspješnog »fantastičarskog« početka, autorov se književni interes usmjerava prema ne-fantastičnim temama, te piše nekoliko knjiga u kojima tematizira život u provinciji. Istovremeno piše i dječju književnost, i sredinom sedamdesetih godina objavljuje prvi dječji roman, *Moljac i noćni čuvar*, priču o dječaku između djetinjstva i mladosti, kojeg osamljenost, otuđenost i emocionalna škrtoš okoline navode na kriminal. Već taj prvi roman pokazuje autorov interes za socijalnu tematiku u dječjoj književnosti, koju, s više ili manje izleta u humor ili melodramu, varira i u sljedeća dva romana, nagrađenom i ozbiljnijem *Dobar dan, tata* i »lakšem« *Halo, ovdje komandosi*. *Dobar dan, tata*, nagrađen 1987. uglednom nagradom za dječju književnost *Grigor Vitez*, roman je o dječaku koji s devet godina od svojih školskih prijatelja doznaje da je usvojen, da bi, kad doraste do tinejdžera, započeo potragu za svojim biološkim roditeljima, pokušavajući se snaći u iznenada temeljito potresenom emocionalnom okružju. *Halo, ovdje komandosi* na duhovit način upozoravaju na nedostatak komunikacije u obitelji i, posljedično, dječju potrebu za roditeljskom toplinom i podrškom, što u romanu dobiva humorističan prizvuk, ali i navodi na razmišljanje. Godina objavljivanja *Komandosa*, međutim, ujedno je i godina početka rata u Hrvatskoj, i Stjepan Tomaš, poput mnogih drugih dječjih pisaca, svoj književni interes usmjerava na strašnu dječju ratnu stvarnost. Već 1992. objavljuje kratak roman *Moj tata spava s anđelima*, komponiran kao niz dnevničkih zapisa osječke dje-

vojčice Cvijete. Djevojčica počinje pisati svoje zapise prvoga dana nove školske godine 1991., koja ne započinje nastavom kao inače, nego ratnom opsadom grada. Ona bilježi svoja razmišljanja, događaje oko sebe, prepričava svoje razgovore s roditeljima i prijateljicama, uvrštava i pisma što joj stižu i pjesme koje čuje na radiju, i na taj način osigurava sama sebi emocionalno utočište u nenormalnom vremenu. Roman završava s krajem 1991. i odlukom Cvijetinih roditelja da djevojčicu s grupom djece pošalju u Austriju, kako bi je barem djelomice sačuvali od rata i njegovih strašnih manifestacija i posljedica. Godinu dana nakon izlaska romana, autor je Cvijetinom dnevniku dodao još dva dijela, *Sto pinkafeldskih dana*, djevojčičine dnevničke zapise iz austrijskog utočišta, te *Mir, ali rat*, zapise nakon povratka u Osijek u ožujku 1992., gdje, unatoč dogovorenom i prividnom miru, rat još uvijek ne prestaje. Sva tri dijela objavljena su pod nazivom *Mali ratni dnevnik* 1993., i pod tim je nazivom roman doživio nekoliko novih izdanja, da bi u ovom izdanju cijeli roman bio nazvan naslovom prvog dijela.

U trenutku kad započinje svoj mali dnevnik, Cvijeta ima dvanaest godina. Trebala bi krenuti u šesti razred, ima nekoliko prijateljica s kojima se igra i s kojima dijeli neke male tajne i simpatije, voli životinje – papigice, pse, mačkice iz susjedstva, uživa u crtićima; ukratko, ona je posve obična djevojčica kakve već jesu dvanaestogodišnjakinje. No ove školske godine početak nastave odgođen je »do daljnega« i umjesto svakodnevnih odlazaka u školu, Cvijeta i druga osječka djeca svakodnevno silaze u podrum i skloništa strahujući od granata koje padaju posvuda po gradu. Rat je užasan, nesmiljen, nepredvidiv i opasan, i djevojčice i dječake rat pogađa strašno i neumoljivo. Nema igranja u vrtu ili na ulici, nema kina ni zadržavanja ispred škole nakon što je nastava završila, nema odlazaka na sok ili u šetnju predvečer, nema televizije navečer, nema onoga što bismo mogli nazvati »običnim«

životom; zamijenjuju ga strah i očaj u hladnim i mračnim podrumima i uz zvukove oružja. No to još uvijek nije najgore: mnogo je djece u ratu u Hrvatskoj izgubilo roditelje ili rodbinu, mnoga su ostala i bez prijatelja, bez stana ili kuće, mnoga su morala pobjeći iz svog sela ili grada i naučiti živjeti ispočetka, u nepoznatim mjestima i s nepoznatim ljudima. Rat mijenja ljude, preokreće ljudske živote, silovito i nesmiljeno izmiče djeci tlo pod nogama, oduzima im i sigurnost, i bezbrižnost, i djetinjstvo, a nerijetko i njihove bližnje. Cvijeta njen dnevnik stoga postaje utočište i utjeha, mali privatni prostor u kojem je moguće ostati dijete. Ona zapisuje što se događa s njenim roditeljima, susjedima, prijateljicama, bilježi dan za danom opsjednutog grada koji više nije blizak i prisran prostor odrastanja, nego neprepoznatljiva i tužna svakodnevica ograničena na vlastitu ulicu i kuću iz koje je opasno izaći, baš kao što je opasno i u njoj ostati. Djevojčica nema izlaza: ona mora pisati kako bi uopće mogla posvjestiti ono što joj se događa, i kako bi mogla preživjeti neizvjesnost i tmurnu jednoličnost ratnih popodneva i večeri. A kad, na kraju prvog dijela romana, odlazi iz Osijeka u austrijski Pinkafeld, ona mora nastaviti pisati kako ne bi izgubila vezu s domom, kako bi mogla zabilježiti svoj strah i brigu za roditelje koji su ostali i čežnju za povratkom, koliko god opasan i neizvjestan bio. Treći dio romana, međutim, ne donosi olakšanje: nakon toliko željenog povratka u Osijek, Cvijeta grad ne nalazi nimalo boljim nego što ga je ostavila, i njena se mučna ratna svakodnevica nastavlja, u rasponu od podruma do dnevne sobe i od vrtnih vrata do kraja ulice. Treći dio ujedno bilježi i Cvijetino najveće očajanje: nakon osam mjeseci rata, nakon dugotrajnog stanja straha, napetosti i tjeskobe, djevojčica više ne osjeća strah od smrti, nego strah da takvo neizdrživo stanje neće prestati: »Bojim se da ću, pokolebana, odbaciti ovaj dnevnik i olovku, da ću zarinuti glavu među dlanove i plakati, plakati, plakati. Bojim se da je zlo u čovjeku jače od dobrog, bojim se da će me napustiti

nada a ispuniti strah, bojim se da će sutrašnji dan biti gori od današnjeg. Bojim se da se više nikada neću prestati bojati.« Taj strašan i potresan dječji strah najistinitija je priča o djetetu u ratu: ono se možda ne mora bojati neposredne opasnosti, pa čak niti stradavanja, ali nema načina da se utiša njegova tjeskoba i neizvjesnost, da se ublaži mučan osjećaj nesigurnosti. Cvijeta svoj strah zapisuje u svoj dnevnik, i tako se s njim bori. Ona nije od rata zaštićena, ona mora živjeti s ratom kao neminovnom pozadinom i neizbježnom opasnošću. No umjesto očajanja, ona svladava svoj strah i tjeskobu i počinje zapisivati vlastita razmišljanja, koja se tokom ispisivanja transformiraju od kratkih dječjih zapisa o ratnoj svakodnevici do promišljanja vlastite uloge u svijetu i spoznaje o vlastitom sazrijevanju. Svakako, Cvijeta bi radije ostala dijete, pa čak i išla u školu, nego da, kao i premnoga djeca u ratom zahvaćenim područjima, ubrzano spoznaje da je svijet nerazuman i okrutan i da djeca nisu sigurna od rata.

Roman *Moj tata spava s anđelima* posebno je zanimljiv zbog svoje dnevničke strukture, koja omogućuje da Cvijetine iskaze dobijemo bez posrednika, bez pripovjedača koji bi ih tumačio ili interpretirao. Autor u potpunosti simulira perspektivu djevojčice koja je zatočena, isprva između četiri koliko-toliko sigurna kućna zida, a kasnije, u austrijskom izbjeglištvu, u vlastitoj brizi i nemogućnosti da, usprkos prestanku neposredne opasnosti, uživa u djetinjstvu. Cvijeta je s nepunih trinaest godina prisiljena da neprestano pokušava uskladiti političku, opasnu ratnu i svoju vlastitu djetinju stvarnost i takva joj je situacija isprva samo teška, a kasnije gotovo neizdrživa. Ipak, autor uglavnom uspijeva zadržati njen ton na tankoj granici između povjerljivosti djevojčice koja žudi za povratkom u normalu i očajavanja. Djevojčica ne kuka nad vlastitom sudbinom i ne optužuje ni ne proklinje neprijatelja koji joj se neprestano nadvija nad život. Ona ne želi svoj dnevnik pretvoriti u zabilješke mržnje ili želje za osvetom, upravo suprotno:

njen je dnevnik bilješka o dječjem strahu, ali i nadi. Mjestimice autor Cvijeti u usta (odnosno ruku) stavlja i izjave ili zapise koje bismo mogli okarakterizirati kao političke, no ipak nam se čini da svoju malu junakinju konstantno zadržava na promatračkoj poziciji, ne pušta je da komentira te političke izjave svojih bližnjih. Ta je odsutnost djevojčičinog komentara zapravo autorov komentar njene djetinje dobi. Mi vidimo da mnogo toga što zapisuje djevojčica zapravo ne razumije, a autor joj to nerazumijevanje dopušta. Ona zapisuje ono što vidi i što osjeća, i u tom je i najveća vrijednost ovog fiktivnog dječjeg dnevnika; on nije autorova poluga za komentar ratne situacije niti autorov obračun s *njima*. Cvijetin dnevnik zapis je o mučnom ratnom djetinjstvu, o prisilnom i ubrzanom odrastanju kakvo su proživjela mnoga djeca za vrijeme rata u Hrvatskoj, i istovremeno, ovaj dnevnik možemo čitati i kao nastojanje dječjeg pisca da se književnost o ratu ne pretvori u ratnu književnost.

DUBRAVKA ZIMA

MOJ TATA SPAVA
S ANĐELIMA
(MALI RATNI DNEVNIK)

*Ovaj mali ratni dnevnik posvećujem
svojim dječacima i djevojčicama kojima
je rat utisnuo svoj surovi pečat u
nevinu dječju dušu i nepovratno im
osiromašio najveće bogatstvo u životu
- dane djetinjstva.*

Zapisati ili ne

Svoju preveliku muku ne možeš zadržati u sebi. Kad je izgovoriš, olakšaš si dušu. Podijeliš li s nekim svoju bol, ona će se - kažu - prepoloviti. Podijeliš li s nekim svoju radost, ona će se - kažu - udvostručiti.]

Tražim li ja to opravdanje za odluku da počnem pisati svoj mali ratni dnevnik - u ophođenom gradu, u zaposjednutom zavičaju? Štožda, iako mi se čini da je zašto pisati krivo postavljeno pitanje. Pravo je pitanje da li je moguće ne zapisati.

Kako ne zapisati ono što se događa meni, mojoj obitelji, mojim susjedima i sugradanima, mojoj domovini!?

Sve što znamo o svojoj domovini i narodu kojemu pripadamo, sačuvano je do danas jer je u kamenu zapisano...

Svoje najintimnije misli povjerit ću papiru. Čistom, bijelom, izazovnom papiru koji će strpljivo podnositi sve što zapišem. Čuvat će ono što mu povjerim bolje od najbolje prijateljice.

Povjerit ću mu se uvjereni da me neće iznevjeriti, kao ni srodno srce kad pročita ove zapise, jer će u mojoj boli prepoznati svoju.]

Neprijatelj je opholio moj grad. Gazi po njemu i komada ga. Šuti Europa, šuti svijet. Zar jedno dijete mora uskliknuti da je car gol?!

I.

MOJ TATA SPAVA S ANĐELIMA

*»I samo su snovi ostali neporaženi«
(Z. Herbert)*

KRAJ LJETA '91.

DASKA U GLAVI

(6. rujna, petak)

U utorak je trebala započeti nova školska godina, ali nije. Nastava je odgođena do daljnjega, dok ne dopusti čika Bora Ivanović, komandant vojarne »Milan Stanivuković« u Osijeku.

Odgođeno je bilo i ovogodišnje ljetovanje – zbog balvana koji su se ispriječili na cestama prema moru. Uzalud su ekolozi upozoravali: »Balvan više, stablo manje.« Onima koji su ih postavljali, nedostajala je »jedna daska u glavi«, pa su nemilice sjekli šume.

Lani bi me zakašnjeli početak školske godine radovao, ali ove, rastužuje me. Bojim se da mi ove godine neće biti odgođeno samo ljetovanje i početak školske godine.

U TELEFONSKOJ VEZI S MAMOM

(7. rujna, subota)

Moj tata je prosvjetni inspektor, a mama farmaceutkinja. Oboje ujutro odlaze na posao, pa ostajem sama.

Mama naziva telefonom svakih pola sata iz ljekarne pa joj moram obećati da ću na svaki znak zračne opasnosti (o općoj da i ne govorim) sići u podrum. Obećavam i da ću

pojesti doručak, a kasnije i jabuku. Samo su zbog mene kupili sanduk »ajdareda« koje jedino volim.

Tata dolazi kući sve ranije. On više ne može ići u škole pa samo prikuplja podatke i šalje ih u Zagreb. A u izvještaje zapisuje koliko je škola oštećeno ili srušeno i koliko nastavnika ne dolazi na posao.

Svakog dana strepim hoću li čuti da je oštećena i škola »Anka Butorac« u koju idem. U VI b.

ŠTO JE NAJGORE NA SVIJETU?

(9. rujna, ponedjeljak)

Kad bi me tkogod upitao što je najgore na svijetu, odgovorila bih: nestanak struje.

U kući imamo centralno grijanje na struju. Redukcije su česte, gotovo svakodnevne, pa se smrzavamo. Nakratko ostajemo i bez vode. Bdijemo u mraku ili polumraku, uz plamičak svijeće. U svakoj sobi imamo svijeće i šibice, čak i u kupaonici (hodnicima kročimo uz baterijsku svjetiljku). Nisam do sada znala da imamo toliko svijećnjaka: staklenih, drvenih, porculanskih, keramičkih, mesinganih – nalik na one u crkvi.

Najgore je u podrumu. U njemu je, uz svjetlo svijeće, kao u kapelici.

TATA POSTAJE MAMA

(10. rujna, ulorak)

Tata se sve ranije vraća s posla. On radi u Tvrdi koju stalno bombardiraju iz Baranje. Već su dvaput pogodili zgradu u kojoj radi.

Kod kuće se tata preobražava u mamu: kuha nam ručak i posprema. Što manje ima posla u gradu, to ima više posla u kući.

BARANJA ŠAPTOM PADE

(12. rujna, četvrtak)

– Baranja je šaptom pala – rekao je tata za ručkom. Ja sam to već znala jer sam vijest čula na radiju. Do sada sam zurila samo u televizor, ali ova je čarobna kutija bez struje nijema i slijepa pa se sve češće družim s radiom ili tranzistorom na baterije.

Čitavo poslijepodne razgovarali su o Baranji. U njoj su živjeli sedam godina. Preselili su u Osijek upravo u vrijeme kad je roda sa mnom u kljunu slijetala na njihov dimnjak (kad sam zločesta, tata kaže da im je roda ispustila tuđu bebū). Tata je radio u Baranji kao profesor u srednjoj školi i u Baranji ima mnogo prijatelja.

O okupaciji Baranje tata je pisao i za novine. Prepisat ću nekoliko rečenica:

»Ovog ljeta u Baranju je ušla vojska koja je sebe još uvijek nazivala jugoslavenskom i narodnom. Tjednima je čučala

na vinorodnim brežuljcima, a onda se jednoga dana spustila u nizinu i okupirala je...

Iz Tvrde u kojoj radim, vidim Baranju kao na dlanu – i dugu kolonu od 35.000 Baranjaca na njihovom izbjegličkom i tegobnom putu u Mađarsku ili u nepoznato. Baranja je šaptom pala, bez ijednog ispaljenog metka i čudim se: zna li Hrvatska gdje je Baranja?

Vjerojatno zna. Ali, ako zna, zašto nije...«

On i mama dugo su tražili odgovor na ove tri točkice.

Kako izgledaju kolone izbjeglica vidjela sam na TV-u, kad su iseljavali stanovnike Iloka. Ništa mučnije u životu nisam vidjela.

ZAŠTO LJUDI RATUJU?

(13. rujna, petak)

Među svojim knjigama tražila sam *Bibliju za djecu*. Nisam je našla. Ili sam je zametnula ili nekom posudila. Pod ruku mi je došla knjiga *1000 zašto – 1000 zato*. Između 1000 pitanja nisam našla ZAŠTO LJUDI RATUJU? Ni odgovora.

MIMI I KIM

(14. rujna, subota)

Mladi bračni par Reisner, koji također stanuje uz nas, oputovao je u Njemačku. Meni su ostavili da im čuvam dvije mačkice: Mimi i Kima. To su, zapravo, posve odrasle mačke. Kim je mladunče Mimino. One su bile kod veterinara, pa su postale neplodne. Valjda da ne dođe do rodoskrvuća.

Kad je susjeda otputovala, njezine su mačkice danima tužno mijaukale ispred njihovih balkonskih vrata. Ja sam ih željela naviknuti da dolazi k meni na jelo. Pripremila sam im i ležaj ispod terase. Uzalud.

Onda je Mimi nestala, a Kim je došao četvrti dan jesti. Njuškao je izbirljivo.

– On je naviknut na iznutrice – rekla je mama – ali jest će sve kad ogladni.

Nisam željela čekati da ogladni pa sam mu kriomice nosila bolje ostatke jela s našega stola. Od jučer redovito dolazi, čak i Mimi, čim ih pozovem.

Jesam li napisala da je Mimi crno-bijela mačkica, a Kim posve crn?

KLAUSTROFOBIJA

(15. rujna, nedjelja)

Kroz rupicu na podrumskom prozoru zaštićenom daskama i vrećama pijeska ugledala sam susjeda Kordića »koji nema zraka«. Kad utihnu minobacači, topovi, tenkovi i višeci-jevni bacači raketa, on izlazi iz svog podruma u kojem provodi dan i noć sa suprugom.

Mama kaže da susjed Kordić pati od klaustrofobije (ne znam što to znači), a tata kaže da on pati od straha.

HRABROST ILI LUDOST

(16. rujna, ponedjeljak)

Ja mislim da je moj tata hrabar čovjek, a mama misli da je lud. Misli da je lud zato što se svakog dana vraća pješice s posla, što traje punih četrdeset minuta užurbanog hoda – dok po gradu padaju granate.

– Kako da se vratim kući kad za vrijeme uzbune ne voze ni tramvaji ni autobusi – pita – a uzbune traju po nekoliko sati ili čitav dan?

– Bolje da dođeš kasnije nego da uopće ne dođeš – jada se mama.

– A zašto bi baš mene pogodila granata? – pita tata.

– Zato što svakog dana smrtno strada pet-šest ljudi, a dvadesetak biva ranjeno.

– Ali zašto bi baš mene pogodila? – glasno razmišlja tata. – Ako je, na primjer, zračna uzbuna. Avioni mogu odletjeti i nad Vukovar ili Vinkovce, ne moraju baš nad Osijek. Ako krenu na Osijek, ne moraju bombardirati baš Tvrđu. Ako bombardiraju Tvrđu, zašto bi pogodili baš zgradu u kojoj radim ili čak moju kancelariju? A na ulici sam još sigurniji...

– Dobar je strah kome ga je Bog dao – odgovorila mu je mama.

NELJUDSKI METALNI GLAS

(17. rujna, utorak)

Danas je tata nazivao svoje baranjske prijatelje, ali nijedan se nije odazvao.

– Ljudi rade – rekla je mama.

– Ljudi ne rade, prognani su – jadicovao je tata. – Zvao sam s posla jednog kolegu iz općine i kad je veza napokon bila uspostavljena, začuo sam: »Ovde velika skupština SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema...!« Nečiji neljudski, metalni glas...

– To je bila zvučna sekretarica ili snimak s trake – pretpostavljala je mama.

IZJEDNAČAVANJE ŽRTVE I AGRESORA

(18. rujna, srijeda)

Iako se s mamom vidam tek nekoliko sati dnevno, ipak se uspijemo posvadati. Naravno, požalila se tati na moje ponašanje.

– Vas dvije ste jednake – tati je bilo teško suditi. – Ona je balavica koja se pravi važna, a ti se spuštaš na njezinu razinu i svadaš se s njom.

Kada smo se ubrzo pomirile, mama je rekla tati:

– Ti izjednačavaš agresora i žrtvu.

BOJE LI SE GARDISTI?

(19. rujna, četvrtak)

Uz Barbiku koju čuvam (prevelika sam da bih se igrala s lutkama), najviše volim tranzistor. Nikad ga do sada nisam slušala, kao ni radio, ali sada shvaćam da je – super! Do sada sam samo buljila u televizor i do iznemoglosti mahala joystickom po »commodorcju«. Tranzistor je prava stvar. Legneš i utoplješ se, zatvoriš oči i – slušaš.

Danas sam slušala zanimljiv razgovor s gardistima i njihovim komandantom. Ratna reporterka, ona lijepa Bernardica, pitala je gardiste i njihovog komandanta da li se boje, da li ih je strah.

Pomislila sam: kakvo glupo pitanje. Ali iznenadila sam se kad su svi odreda priznali da se boje. Čak i komandant. Nisam se mogla načuditi: hrabri se ratnici boje. U školi sam slušala o partizanima koji se nikada nisu bojali. Ali priče gardista pojasnile su mi njihov strah i ja sam se uvjerila da su mi o partizanima lagali. Prirodno je da se svaki čovjek boji. Oni koji to ne priznaju – lašci su. Svi se plaše, više ili manje, ali mnogo više od straha pred smrću (što nije čudno, ta samo jedan život svatko ima) gardisti se boje ranjavanja, tuđeg kuvavičluka, podmuklosti, izdaje, onog što će ugledati kad uđu u spaljeno i opljačkano selo.

Ali, a to je mislim najvažnije, jači od straha u njima je prkos, želja da se suprotstave onima za koje smo još do jučer učili u školi da su nam braća, s kojima smo kovali bratstvo i jedinstvo.

Sad vidimo da je to bilo lažno bratstvo i lažno jedinstvo.

TATA UČI KUHATI

(20. rujna, petak)

Tata sve rjeđe odlazi na posao.

Izveštaje o srušenim školama i odbjelim nastavnicima više ne šalje u Zagreb. Kaže da je mnogo lakše prebrojati ono što nije srušeno nego što jest.

Tata je posve preuzeo domaćinstvo. Ne znam da li bih se smijala ili tugovala kad opaše maminu pregaču (mast mu redovito pršti uokolo bez obzira što peče). Ne dopušta da mu mama pomaže savjetima – kaže da zna kuhati.

Kakav je okus njegovih jela samo mama i ja znamo, ali obje šutimo ili ga hvalimo.

O KUĆNIM LJUBIMCIMA

(21. rujna, subota)

Dokopala sam se susjednih mačkica Mimi i Kima, iako su mi roditelji obećali da više nikada neće dopustiti da imam bilo kakvog ljubimca, pernatog ili dlakavog. Evo zašto.

Prije nekoliko godina imala sam papigicu, Đuricu. Igrala sam se s njom i pobjegla mi je. Već sam je bila oplakala kad se pojavio Luka, moj prijatelj iz razreda i donio je svu očerupanu. Rekao je da ju je njihov mačak donio u zubima... Povjerovala sam da je to kraj neprilika s njom, ali nije bilo tako jer opet mi je pobjegla...

Prije godinu dana tata mi je donio psića terijera. Zavoljela sam ga i svakodnevno se s njim igrala – dok mi se igralo. Tata me upozoravao da ga moram svaki dan izvoditi na šetnju. Činila sam to, osim kad je padala kiša ili je Zlatica došla po mene.

Jednom sam ga izvela na ulicu. Naišao je automobil, moj se terijer otrgnuo s uzice i pojurio... Začula se spora škripa kočnica, a ja sam zatvorila oči. Automobil je odjurio dalje, a psić je ostao cvileći na asfaltu. Pričala sam mu i podigla ga, ali on me, valjda od boli, ugrizao. Više je to bila ogre-

botina nego ugriz, ali roditelji su se uspaničarili i ustrčali. Mama me odvezla liječniku koji mi je dao injekciju protiv tetanusa, a tata je psiću pozvao veterinara. Bilo mu je zgnječeno bedro i morao ga je svakodnevno voziti na previjanje. Tata se tada iskazao, mora da ga je zavolio, tjednima se brinuo o njemu i činilo se da će psić ozdraviti, ali nije – uginuo je. Mojoj boli nije bilo kraja, bila sam neutješna... Tada su mi roditelji svečano obećali da mi više nikada neće nabaviti nikakvog kućnog ljubimca. Nisu ni oni znali da ga se zavoli kao člana obitelji, pa je lakše bez njega nego s njim...

Ja sam i nakon toga navaljivala da dobijem barem mačkicu, ali roditelji nisu popuštali.

Kima i Mimi nisu mogli odbiti.

O ČEMU ŠUŠKAJU DJEVOJČICE

(22. rujna, nedjelja)

Kad god k meni dode Zlatica, odemo u moju sobu i tamo se igramo. Već se tjednima nismo igrale pa smo se zatvorile u sobu jer smo imale toliko razgovarati. Mama je, naravno, neprestano otvarala vrata.

– A što vas dvije stalno šušcate? – pita. – Kakve tajne imate koje ja ne smijem znati?!

– Nikakve – slažem i opet zatvorim vrata.

Mama ih ubrzo opet otvori.

– Reći ću ti o čemu smo razgovarale samo nas sada ostavi same – obećala sam već razljućena.

Poslije, kad je Zlatica otišla, mama me upitala o čemu smo nas dvije tako povjerljivo razgovarale.

Pokušala sam izbjeći odgovor, ali ona je bila uporna.

– Nećeš se ljutiti ako ti kažem?

– Neću, maco, ti znaš da mami sve možeš reći.

Progutala sam knedlu i ne gledajući u nju rekla:

– Mama, znaš što, Zlatica mi je priznala da, kad se dolje dira, jako joj je ugodno i pitala me je ' i ja to radim...

– To te pitala?! – zabezeknula se moja mama.

Zlatica je stara koliko i ja, ali ona je već dobila »onu stvar«, a ja još nisam.

– Znaš što, Cvijeto, kad vi o tim stvarima razgovarate, ja s tobom danas više neću progovoriti. Ljutim se na tebe, da znaš!

– A zašto, mama? Nisam ja kriva – branila sam se – ti si zahtijevala da ti kažem o čemu smo pripovijedale i rekla da s tobom mogu o svemu razgovarati...

Dugo me obilazila i šutjela, a onda reče:

– Znaš, maco, vi ste djevojčice kao plodovi voćke. Sve sazrijevate, ali jedna malo brže, druga malo sporije. Ona već ima mjesečnicu... znači da brže sazrijeva... Dobit ćeš je i ti, ali ne smiješ biti nestrpljiva i...

Zašutjela je mrvajući se užurbano po sobi.

Nisam joj se usudila reći da ponekad osjetim kao da mi dolje kuca malo srce.

JESEN '91

MAMIN VRT

(23. rujna, ponedjeljak)

Golemi kamion gradske »Čistoće« koji odvozi smeće, pregazio je širinom svoje gume mamino cvijeće ispred kuće. Na suprotnoj strani ulice bio je nepropisno parkiran nečiji automobil. Da ne okrzne njega, vozač je okrznuo vrt na čijem je licu ostao trag gume kao ružan ožiljak. Mama je rekla tati da zna čiji je to automobil i slala ga da upozori vlasnika na nepropisno parkiranje. Tata je samo odmahnuo rukom:

– Ako je to sve zlo ove jeseni...

»PAČJA ŠKOLA«

(24. rujna, utorak)

Počela je Radio-škola, u trajanju od tri minute. Započinje veselom američkom pjesmicom iz filma o Snjeguljici i sedam patuljaka. Predvodi ih, ako se sjećate, patuljak s fenjerom u ruci. Oni odlaze u rudnik kao mi u rudnik znanja.

Nisam dospjela zadatak ni zapisati, a patuljci su ponovno zapjevali. Srećom, zadatak iz fizike snimila sam na kazetu. Kad sam ga usporedila s udžbenikom, vidjela sam da su u njemu tri posve drukčija zadatka.

– S tom školom će biti kao s onom pačjom – prognozirala je mama – »Učili su, učili, od srijede do petka, al se nisu maknuli dalje od početka...«

Tata je branio nastavu, makar i takvu. Ne baš uvjerljivo.

TRUDNA ZEMLJA

(25. rujna, srijeda)

Poštar je donio pismo iz Bukovice, tatinog zavičaja, kamo svake jeseni odlazimo u berbu grožđa, po mošt i orahe. Ujak je pisao da je grožđe ostalo neobrano kao i velik dio ljetine.

Svakodnevno televizija prikazuje plodna slavonska polja. Neobrana.

Zemlja šuti, stenje bremenita od ploda, kao trudna majka koja ne može donijeti na svijet očekivano čedo.

PODRUM KAO KAZNIONICA

(27. rujna, petak)

Nazvala me Zlatica. Kod njih je gore nego kod nas, pa je stalno u podrumu. Ona stanuje u osmerokatnici, na Sjenjaku. Vidjela sam njihove podrum: izgledaju kao kaznionice u američkim filmovima. Dug hodnik a s lijeve i desne strane su samice-komorice, s vratima od letava.

Zlatica kaže da ima i štakora.

IMALA SAM KRILA. KRILA LEPTIRA

(28. rujna, subota)

Gospodica struja sve je rjeđi gost, sve češće iznevjerava. Puni je sat i mama mi dopušta da uključim tranzistor, samo da čujemo vijesti (moramo štedjeti baterije).

Danas je miran dan u gradu, ali u vijestima u devet sati objavljeno je da je smrtno stradalo petero ljudi. Do dnevnika u devetnaest sati bit će ih dvadesetak.

– Mirni dani su najgori – kaže mama – ljudi se zaborave i izađu na ulicu. Skoknu do trgovine, u mesnicu ili na tržnicu i stradaju – na metar od skloništa.

U toku dana vijesti su sve kraće, traju dvije-tri minute. Poslije spikerove rečenice: »Bile su to vijesti Radio-Zagreba, studija Osijek«, pogledavamo mamu. Pogledi nam se sreću. Šutke mi dopušta da odlušam i pjesmu koja je uslijedila...

Al letio sam nekad, letio i ja,
Imao sam krila, krila leptira...

JUDIN POLJUBAC

(29. rujna, nedjelja)

Ako i nisam bila sigurna o razlozima pisanja ovog dnevnika, povod mu je danas postao okrutno jasan.

Jučer je ubijena trinaestogodišnja djevojčica Ivana Vujić, s Vijenca Meštrovića. Stanovala je u zgradi na petom katu, nedaleko škole. Oglašena je uzbuna i svi su stanari sišli u podrum, ali ona nije. Ni njezini roditelji. Jedino oni nisu sišli u podrum...

Nekoliko minuta kasnije jedna je granata pogodila njihovu zgradu, stranu na kojoj su oni stanovali, njihov stan, sobu u kojoj su se nalazili.

Ivana je usmrćena granatom, a roditelji su teško ozlijeđeni. Idućeg dana ni na sprovod joj nisu mogli otići. Ispratio ju je njezin razred, VI b.

O tom tragičnom događaju pisao je »Glas Slavonije«. Prepisat ću rečenice koje je netko umjesto Ivane izgovorio:

»Ali, jao! Lagali su nas, iznevjerili. Umjesto cvijećem zasuli su naša djetinjstva granatama. Mene, bezbrižnu djevojčicu koja im je vjerovala. Toliko vjerovala da se pred hicima niti sklanjati nisam htjela.

Jer, kako bi čika Bora gađao mene, djevojčicu iz VI b koja je nosila cvijeće u njegovu oovjarnu, rukovala se i ljubila s njim.

DA LI JE BOG DIGAO RUKE OD NAS?

(1. listopada, utorak)

Jučer nisam mogla napisati ni retka. Pokolebana sam, zašto uopće pisati kad... Ne znam zašto i tata stalno piše? Obuče tri veste, ogrne se bundom, navuče čizme na noge a šubaru na glavu i uz svjetlo debele svijeće kuca na stroju...

Razmišljam o dragom Bogu kojemu se molim. Učili su me, na satovima vjeronauka, da je on svemoguć, da je LJUBAV.

Ne pitam ga zašto je dopustio da umre mala Ivana Vujić jer on sigurno ima pametnijeg posla no odgovarati na pitanja

jedne djevojčice, a i kad bi mi odgovorio, vjerojatno ne bih shvatila objašnjenje.

»Bog je digao ruke od nas«, kaže moja mama, ali ja joj ne vjerujem. Ipak, Ivane više nema, u novinama je pisalo o tome...

Je li moguće da ona više nikada neće ići u školu, igrati se na ulici, ići u kino ili kazalište, šetati, vidjeti ptice, nebo i snijeg?

Ako on sve može, a ja beskrajno u to vjerujem, molim ga da sve ovo što nam se događa, bude samo san. Dug, bunčav i strašan, ali san poslije kojeg će doći spasonosno buđenje. On može izbrisati ne samo sjećanje na zločine u mom gradu i u mojoj domovini nego i same zločine – kao da se i nisu dogodili. On može učiniti da se nitko ničega ne sjeća, da živimo kao što smo do sada živjeli.

Jer meni je lakše, za to što se jest dogodilo, vjerovati da se nije dogodilo. Pa da, kad se sutra ujutro probudim, nađem na stolu mamine poruke (jer roditelji su već na poslu), odem u školu, poslije podne napišem zadaću, da me mama otpati na folklornu sekciju, da svratimo u videoteku po film...

A grad je osvijetljen, čuje se buka autobusa i tramvaja. Drveće na ulicama nije polomljeno, stakla na izlozima nisu porazbijana, kuće nisu srušene, trgovine su sve otvorene... Uvečer razgovaramo o izletu u Baranju.

Zar je moguće da se sve to sutra neće dogoditi? A tako bih to sve danas znala voljeti.

PUPOLJAK U TAMI

(2. listopada, srijeda)

Već me nekoliko dana boljeka u dnu trbuha. Napinje mi i trga utrobu. Požalila sam se mami.

– Milo moje, ti ćeš se zadjevojčiti – odgovorila mi je neveselo. – Dobit ćeš ono što svakog mjeseca dobiva Zlatica na koju si toliko ljubomorna... Grčiš se, dušo moja, u ovoj tami kao pup koji ne može procvjetati.

Mene je to razveselilo, spremna sam za promjene i bol koju one donose.

Više joj neću dopustiti da me kupa.

POGOĐENA JE I MOJA ŠKOLA

(3. listopada, četvrtak)

– Cvijeto, danas je pogodena tvoja škola – bilo je prvo što je izustio tata kad se vratio s posla, s dežurstva.

Nisam željela povjerovati. Znala sam da su u njoj, kao i u ostalim školama, gardisti ali znao je to i neprijatelj.

– Je l' i dvorana? – strepjela sam. Prošle godine izgradili su nam novu novcatu dvoranu za tjelesni odgoj.

– Ona je najviše stradala – nije me mogao tata utješiti.

PODRUM KAO SPAVAČA SOBA

(4. listopada, petak)

Noćas me mama probudila, morali smo sići u podrum na spavanje. Povrh kuće čulo se kako zloslutno fijuču granate. Treskale su kratko i zvonko eksplodirajući kao da se sudaraju beskrajni vagoni na pruzi iza igrališta »Grafičar«, nedaleko naše kuće.

Mene je ujutro boljelo uho, a mamu je trgao bubreg.

LEKCIJA IZ PRIRODE

(5. listopada, subota)

Radio-školu ne slušam redovito. Učim iz knjiga poneku lekciju. Navečer me, ako ima struje, tata ispituje.

Danas sam slušala lekciju iz »prirode« o razmnožavanju živih bića...

Napokon nešto zanimljivije.

BOŽIČNI STOLAC

(6. listopada, nedjelja)

Nazvala sam Zlaticu, ali nije bila kod kuće, otišla je baki. Ja nemam baku ni djeda. Posljednja baka umrla je prije dvije godine. To je bila tatina majka koja je znala čudesno pripovijedati.

Živjela je u Mederovcu i, kad smo je jednog ljeta posjetile na nekoliko dana, tata se prihvatio popravka ruševne ograde oko vrta. Svakog dana izmijenio bi po jedan truli stupac.

– Radiš ovu ogradu k'o božićni stolac – rekla mu je tada baka.

Moj tata nema baš vješte ruke i zaista je sporo popravljao ogradu. Imao je dobru volju da nešto uradi, a to u ovom poslu baš nije bilo mnogo.

– Bako, što je to božićni stolac? – upitala sam čuvši što je rekla.

– Ispričat ću ti – rado je pristala. – Nekad su ljudi od Lucije do Božića, a to je dvanaestak dana, ručno izrađivali stolac...

– Tronožac! – dobacio je tata. – U ono vrijeme stolice još nije bilo.

Baka ga nije slušala.

– Bilo je važno – nastavila je – da se na stolcu svakog dana pomalo radi. Mladići koji su se junačili u selu i tvrdili da se nikoga ne boje, načinili bi takav stolac i ponijeli ga za Božić na ponoćku. Za vrijeme mise stali bi na njega i tada bi među seljankama mogli prepoznati vještice. Ostali ih nisu mogli vidjeti, oni jesu. Vještice bi im se kesile, plazile jezik, prijetile, plašile ih... Na izlasku iz crkve vještice bi pošle za njima. Oni bi tada bacali iza sebe bak. Vještice su kupile sitna zrna i zaostajale za njima. Tako bi dosjetljivi mladići uspjeli umaći...

TATA DAJE SVE OD SEBE

(7. listopada, ponedjeljak)

Danas je tata, uz pečeno pile i krumpir, skuhao i juhu. – Tijesto je tvrdo – rekla je mama čim je okusila juhu.

Tata me ispitivački pogledao očekujući presudu.

– Meko je – slagala sam. Tko zna koliko će nam tata-kuhar još trebati, nismo ga smjele omalovažavati. Dao je sve od sebe, vidjela sam koliko se trudio.

UMRIJETI, A NE POGINUTI

(8. listopada, utorak)

Susjed Kordić rekao je da se ne boji smrti. Strahuje od mučenja.

– Ja bih želio umrijeti, a ne poginuti! – objasnio je.

GLAVAŠEVIĆ KAO MICHAEL FOX

(10. listopada, četvrtak)

Bojim se vijesti koje slušam o Vukovaru.

Pamtim imena izvjestitelja iz ovog mučeničkog i napaćenog grada: Josipa Estereichera, Siniše Glavaševića, Alemke Mirković i Vesne Vuković, kao što sam do sada pamtila imena Madonne, Michaela Foxa, Toma Cruisea, Alice Coopera...

»KRMAČA«

(11. listopada, petak)

Jučer je bačena »krmača« (to je avionska bomba teška 250 kilograma) na krov Zlatičine zgrade. Probila je nekoliko katova i zapalila stanove. Zlatica mi je rekla da to njezini roditelji više ne mogu podnositi. Otputovat će nekamo, izbjeci

će svi ili će barem nju nekamo smjestiti, na sigurno. Plakala je, govoriti nije mogla, a ni ja nisam znala što bih rekla.

TATA PREPISUJE RECEPTE

(12. listopada, subota)

Tata potajno prepisuje recepte iz »Studijeve kuhinje«. Poslije se pravi važan pred mamom da sve zna kuhati.

ZA VUKOVAR NEMA PROPUSNICE

(13. listopada, nedjelja)

Danas nas je posjetio tatin prijatelj čika Helin. On sada živi u Osijeku, ali je sve do prije nekoliko godina živio u Vukovaru. Tamo mu još uvijek živi majka.

Drugi tatin prijatelj, čika Mirko iz Vinkovaca, nabavio mu je PRESS karticu kako bi mogao ući u ovaj opkoljeni grad, ali on je u Vukovar mogao ući samo potajno, kroz kukuružišta, noću. Za Vukovar više ne vrijede nikakve propusnice.

KOJE SU NAŠE GRANATE?

(14. listopada, ponedjeljak)

Tata i susjed Kordić, čija su djeca u Madarskoj, igraju šah. Iz daljine se čuju eksplozije granata, ali oni hrabro ostaju u dnevnoj sobi iako ih mama zove da siđu u podrum.

– To su naše granate – junače se očevi.

– Koje su naše – pita mama – one koje padaju po nama ili one koje mi upućujemo?

Očevi su se samo pogledali.

STJEPAN TOMAŠ

IZVOR ŽIVOTA U KUĆI

(15. listopada, utorak)

U jedanaest sati »došla« je struja: nakon pedeset sati. Mama se sjurila u podrum do hladnjaka da provjeri da li se u njemu pokvarilo meso, tata u kupaonicu da se obrije električnim aparatom, ja u dnevnu sobu da uključim televizor. Upalila sam sva svjetla u sobi. Mama je okrenula iza mene prekidač.

– Moramo štedjeti struju – rekla je kratko.

– Mama, molim te, dopusti da se nagledam svjetla, samo pet minuta neka gore sve žarulje – molila sam, ali nije me poslušala.

Ako je sunce izvor života na Zemlji, tada je struja izvor života u kući.

ČISTOKRVNA GARDA

(16. listopada, srijeda)

Mamu je nazvala teta iz Mederovca. Ispričala joj je, plačući, da su sve momke – Hrvate iz ulice uzeli u gardu osim njezinih sinova. Teta je udata za Srbina, djeca su im iz »miješanog« braka.

– Mogli su uzeti bar jednoga – komentirao je tata – majka im je Hrvatica.

ODUZELI SU MI MIMI I KIMA

(17. listopada, četvrtak)

Susjedi Reisnerovi vratili su se iz Njemačke!! Nisu se mogli odlučiti da ostanu...

– Tamo je sve drukčije – objašnjavala nam je susjeda. – Ja znam njemački (profesorica je njemačkog i engleskog jezika), ali taj narod ja ništa ne razumijem.

Mama se obradovala njihovom povratku, ja nisam. Oduzeli su mi mačkice, naravno.

KAKO SE LJUBI?

(18. listopada, petak)

Danas sam prije odlaska u krevet gledala na TV-u američku seriju »Kućni video«. Snimani su dječji rodendani. Djeca su mrljala po tortama, puhalo u svijećice, ljubila se...

Ja sam se smijuckala, a tata je dobacio da se, eto, djeca u dobi od tri ili četiri godine znalački ljube, kao odrasli, a kad dođu u dvanaeste ili trinaeste godine, tad pitaju Lastana (to je onaj tip iz »Modre laste« koji odgovara na naša intimna pitanja) kako se ljubi?!

Samo sam ga prezrivo pogledala, ali ništa nisam odgovorila. Više mu neću dopustiti da čita moje časopise.

PRODAVAONICA SNOVA

(19. listopada, subota)

Opet je nestalo struje. Mama pali novu svijeću, dugu dvadeset centimetara, debelu kao moj palac. Takva će gorjeti deset sati, dva centimetra na sat...

Već nakon petnaest minuta u podrumu je osjetno hladnije, beton diše vlažno. Svakih pola sata moram obući još jednu vestu. Zurim u plamičak svijeće pitajući se hoće li još danas izgorjeti. Struje nema po dva dana.

Kasni su poslijepodnevni sati. Mama plete u polumraku, a ja sam se stisnula u kut dvosjeda. Ako podvučem noge pod »ambasadoricu«, ne moram obući termo-hlače. Voljela bih da mogu usnuti, ali san neće na oči. Polutama je pa ne mogu čitati.

Razmišljam o svojim školskim drugaricama. Gdje li su? Očekujem njihova pisma, telefonski poziv. Radio-Osijek priopćava da učenici odlaze u Samobor, Poreč, Crikvenicu, Austriju, Njemačku, Češko-Slovačku. Odlaze organizirano ili pojedinačno, u koledže, internate ili u obiteljski smještaj: kako tko i gdje tko.

Zurim u pripremljenu zimnicu. Prebrojavam već tko zna po koji put krastavce i papriku u staklenkama. Tri su police pune rajčica. Uokolo odbačene stvari i strojevi nekoć korišteni u kućanstvu: stari štednjaci, stroj za pranje rublja, hladnjak, ormar, bakin šivaći stroj, plinske boce, pa sredstva za čišćenje, hrana u limenkama. Na vidnom je mjestu paketić svijeća.

Iz garaže dopire truli miris kiselog kupusa.

Šutimo. Tata je na dežurstvu u Mjesnoj zajednici. On je govorniji od mame. Izmišlja koješta, hrabri nas i uveseljava. Sad bi smio zapaliti cigaretu jer gori svijeća, a ona upija dim,

kaže mama. Otkako je zaratilo više mu ne prigovara što puši. Čak mu i cigarete kupuje. Ne broji mu ni svaku čašicu konjaka koju ispije.

Tešku sporu tišinu tek povremeno poremeti škripa stolice: mama se bolje zaogrće dekom, povremeno i uzdahne. Osjećam svoje sporo disanje, uskoro ću vidjeti i tračak-oblak svog toplog daha ispred lica.

Sklapam oči i igram se. Izmisllila sam, samo za sebe, prodavaonicu snova. To je zgodna igra. Uđem u prodavaonicu snova i odabirem san po želji. Snovi su snimljeni na kasetama, s kratkim sadržajem na poledini. Liježem na posebnu ležaljku i prodavač me uspavljuje. U snu mi pušta film koji sam željela: jednostavno ga uključim u moj san... Danas sam poželjela putovanje na Veneru. Što dalje od planeta Zemlje. U kratkom sadržaju pisalo je da je to fantastičan san, bez veze sa stvarnošću.

Takav mi je i potreban.

ANĐELE. ČUVARU MOJ...

(20. listopada, nedjelja)

Otkada se gradom prolamaju učestale eksplozije granata i mina, tata me više ne vodi u crkvu (mama je nevjernik u svome srcu). Molim se u kući, prije spavanja. Šapućem kratke dječje molitvice kojima me baka učila: »Anđele, čuvaru mili, svojom snagom me zakrili. Prema Božjem obećanju, čuvaj mene noću, danju...«

Izmišljam i neke svoje molitvice. Moj razgovor s Bogom. Monolog.

ŽIVOTI KAO UPALJENE SVIJEĆE

(21. listopada, ponedjeljak)

Tata kaže da su naši životi kao upaljene svijeće i da ničija još nije gorjela do zore.

Zašto je netko jači od nas, od života, puhnuo tako rano u Ivaninu svjećicu?

PISMO TATI U NUŠTRU

(23. listopada, srijeda)

U »Glasu Slavonije«, koji redovito čitam, pročitala sam i pismo-poruku petogodišnjeg dječaka, upućeno ocu u potpuno razrušenom Nuštru, kod Vinkovaca:

TATA DONESI MI
 U VITRINI IMAŠ U PLAVOJ KUTIJI,
 OD ONOG AUTIĆA, U TOJ SE KUTIJI
 NALAZI MOJ PIŠTOLJ I METCI. DONESI MI I
 TU KUTIJU I DRUŽBU PERE KVRŽICE I CRNOG
 PETRA I KOSTURE I AKO KOSTURE NISU U
 VITRINI ON DA IH NEMORAŠ DONJETI.
 DONESI MI PLAVI AUTIĆ I PLASTIČNI
 BAGER I SVE AUTIĆE I ROMANE I SRBRNE KAME
 NČIĆE. PRETRAŽI CJELU VITRINU. I DONESI MI
 STOLNI NOGOMET I RIBICE. I MOG KONJA I
 KAUBOJA SUNČANE NAOČALE I CICIPANA.
 I ŠAH

SEKULIĆI SE BOJE

(24. listopada, četvrtak)

U trenutku varljivog primirja došli su susjedi Kordići i Sekulići na kavu. Naravno, razgovaralo se samo o ratu. Nekoliko sati. Sekulići se boje »svojih« jer nisu pobjegli, boje se i »naših« jer su ostali...

Temperamentni Kordić, susjed koji teško dolazi do daha, zaboravlja na njihovu muku pa stalno optužuje njihove sunarodnjake, proglašava ih krivcima za zlo koje nas je sve snašlo.

Moj tata se pokušava našaliti, ispriča poneki vic. Ljudi se kiselu osmjehnu i opet nastave s beskrajnom pričom o ratu.

Kad su susjedi odlazili, Kordići su pozvali moje roditelje i Sekuliće na kavu, idućeg dana.

– Doći ćemo – rekao je tata – ako obećate da nećete progovoriti o ratu.

TATA KAO ČETNIK-POČETNIK

(25. listopada, petak)

Nenadano su zasjale žarulje u lusteru. Struja koja poput susjedne mačkice Mimi ode pa se nekoliko dana ne vrati, došla je zakratko. Prekratko. Tata je uspio obrijati samo jednu stranu lica.

– Pustić ću bradu i brkove – psovao je rat i neprijatelja.

– Moraš se brijati da im ne budeš nalik – uvjeravala ga je mama. – Kupit ću ti britvicu i pjenu za brijanje.

Tata se čitav dan skrivao u kući trljajući neobrijanu stranu lica.

MOJ TATA SPAVA S ANĐELIMA

(26. listopada, subota)

Iz susjedstva nam je došao djed s unučicom, petogodišnjom djevojčicom. Oni nemaju telefon pa je djed došao telefonirati u našu kuću. Mama je k meni uvela djevojčicu. Pounudila sam je čokoladicom i djevojčica mi je prišla.

– Kako se zoveš? – upitala sam je.

– Mitica – odgovorila je nakon kraćeg sustezanja.

– Mirtica? – ispravila sam je – a gdje je, Mirtice, tvoja mama?

Promatrala me kao da ne shvaća što je pitam.

– Mama je otputovala.

– Kamo? – mislila sam nekud u izbjeglištvo. Nije odgovorila. – A zašto nije tebe povela?

Mirtica je slegnula ramenima i odmotavala čokoladicu.

– A gdje je tvoj tata?

Šutjela je kao da joj postavljam teška pitanja. Onda me pogleda i reče:

– Moj tata spava s anđelima.

Mama je ušla i zastala na vratima. Čula je moje pitanje. Dala mi je znak da šutim, da sam postavila krivo pitanje i ja sam ušutjela.

Mirtičin djed završio je s razgovorom i došao po djevojčicu. Zahvalio se i brzo izišao, prvi put je kročio k nama.

– Njezina majka pobjegla je u Srbiju, a tata je bio gardist. Poginuo je prije dva tjedna. Nisi je smjela pitati o roditeljima – reče mi mama prijekorno.

GRAD GAĐAN IZ SVIH ORUŽJA

(28. listopada, ponedjeljak)

Osijek je već tko zna po koji puta »gađan iz svih oružja«. Televizijska ekipa bila je hitra i oko kamere na ulici je zaobilježio tragediju: smrt na pločniku ispred trgovine, u parku, na ulazu u sklonište koje je bilo metar predaleko.

U krupnom planu uznemirena žena u crvenom kaputu (nad usnicama su joj se jasno vidjele crne malje). Rekla je:

– Moja su usta prljava od riječi koje sam izgovorila videći sve ovo...

NEDOSTAJE MI ŠKOLA

(29. listopada, utorak)

Nedostaje mi razred i školsko dvorište. Vika dječaka i smijuckanje djevojčica; juriš na izlasku iz zgarde (pa makar me dečki i gurali i vukli za kosu). Nedostaje mi igra na ulici, šetnja sa Zlaticom po parku i sunce, pa bilo i zubato. Zrak, pa bio i maglovit, jesenji.

KOMŠINICA U TUĐINI

(31. listopada, četvrtak)

Sinoć, kasno uvečer, nazvala je teta Reisner iz Njemačke (jesam li napisala da su ponovno otputovali?).

– Guten Abend! komšinice u tuđini – pozdravila ju je mama. Zatim je podnijela »izvještaj s osječkog ratišta« te da im je kuća čitava...

Mene je pitala o Mimi i Kimu. Morala sam se požaliti da se Mimi izdajnički ponaša: ode i ne vraća se po dva dana. Kim je postojaniji i vjerniji. Ne miče se ispred njihovih vrata. Ako je dan sunčan, izvali se u vrtu uz suho cvijeće, ali dojuri na prvi poziv. Rekla sam joj da su mace vrlo izbirljive, neće ostatke hrane, uopće ono što tata kuha. Neće čak ni kruh s mlijekom. Čime da ih hranim? – pitala sam.

Dođe mi da im lovim žive miševe.

Zamolila me da pođem s mamom u njihov podrum. U hladnjaku će se vjerojatno naći još koja konzerva s natpisom »za mačke«. Ako ih ne bude, ima u smočnici ribe u konzervi i paštete...

Nisam je željela rastužiti pa joj nisam govorila o očaju u Kimovim očima. On je ne može prežaliti. Ja sam mu napravila ležaj ispod naše terase, ali on na njemu još nije prenoćio.

KRATKI, TUPI UDARCI

(1. studenoga, petak)

Dum! Dum! Dum! – čula sam kratke tupe udarce. Pogledam na ulicu: grupica gardista baca nož u drvena vrata svo-
ga štaba – kuće izbjeglog Srbina. Vade noževe iz čizama, iz
pojasa, i bacaju ga oštrim kretnjama.

Moj Bože!

TKO SE DIMA NE NADIMI...

(2. studenoga, subota)

Došao je čika Helin, mi zaogrnuti dekama, nema struje,
a to znači ni grijanja. U njegovom »kvartu« ima struje. Is-
pričao nam je zgodu kad je njegova majka prvi put došla k
njemu, u Osijek. Stanuje u novogradnji, na VII katu. Dugo
se Helinova majka ogledavala pa će:

– Sine, a gdje je dimnjak?

Sin se iznenadio.

– Nema dimnjaka, mama – kaže. – Postoji samo zra-
čnica u zidu. Naše su peći na struju i plin.

– Znam, sine, ali što ako se – ne đaj Bože – zarati, pa
nestane i struje i plina. Na čemu ćete se grijati, na čemu
ćete kuhati?

Zamislilo se čika Helin. On kao i poslijeratni arhitekti ni-
su razmišljali kao Ivanova majka koja je proživjela II. svjetski
rat. Zna žena što joj je tada najviše koristilo.

Toga se njezin sin sjeti svaki put kad nestane struje i pli-
na. Kasna je jesen, o zimi se boji i razmišljati. Nema dim-

njaka u stanu. Kupio bi pećicu na kruto gorivo ili plinsku
bocu, ali nema kud odvesti dim.

Bit će mu po onoj narodnoj: »Tko se dima ne nadimi,
taj se vatre ne nagrije.«

TATA TEPA STRUJI

(3. studenoga, nedjelja)

Tata miluje topli radijator kao živo čeljade:

– Strujo, nemoj nestati – govori. – Molim te, nemoj otići.
Uključio sam grijanje vode, želim se okupati, potrebna si
mi... Evo, strpljivo smo te čekali nekoliko dana, nismo te
proklinjali, ali sad kada si tu, ostani nekoliko sati...

Mama ga je promatrala bez riječi, pa dometne.

– Donijet ću ti sutra lekotam tablete iz ljekarne.

SRPSKA ČETA ĐAKA

(4. studenoga, ponedjeljak)

U »Glasu Slavonije« naslovi su veći od članaka. Nemam
volje ni strpljenja čitati. Pročitam samo naslove i podnaslove,
pogledam fotografije, izbrojim osmrtnice.

Jedan novinar piše o tome kako je u Kragujevcu osno-
vana studentska četa i pošla na ratište, u Vukovar. Godina
je 1991. Pedeset godina ranije, 1941., u Kragujevcu je izgi-
nula »četa đaka u jednome danu«. O tome je potresnu pje-
smu napisala Desanka Maksimović, srpska pjesnikinja. Ovu
smo pjesmu morali naučiti napamet, u školi. Ona je još uvi-

jek živa i piše pjesme. Hoće li pisati i o ovim dacima koji će poginuti u Hrvatskoj ili o hrvatskim koje će oni pobiti?!

KOLIKO RAKETA STANE U VIŠECIJEVNI BACAČ

(5. studenoga, utorak)

Danas sam se posvađala s Lukom, prijateljem iz razreda. Njega je tata pustio na ulicu pa je došao do prozora iza kojeg sam čučala. Mene mama nije pustila van. Nisam ga tjednima vidjela, ali odmah smo se posvađali. Uvjeravao me da u višecijevni bacač raketa stane 40 raketa, a ja sam tvrdila 32. Osam raketa u četiri reda.

Dječak je pa misli da me može svemu učiti.

TATA JE MAMIN

(6. studenoga, srijeda)

– Ivan Helin – sjetila se mama tatinog prijatelja koji je uzeo umjetničko ime po imenu supruge Hele. – Kako je to lijepo.

– Ivo Matković Olgin – shvatila sam što je željela reći. – Zvučalo bi super!

Tata je razmišljao nekoliko trenutaka, kao da se preispituje, a onda izusti.

– Ivo Matković – Kuhar, ako hoćete.

UNUTRAŠNJI OBZIR

(7. studenoga, četvrtak)

Požalila sam se mami da kroz pukotinu uz zaštićeni prozor pomalo vidim, samo dio ulice.

– I to je bolje, kćeri – odgovorila mi je – nego da gledaš kroz rupu koju bi u zidu načinila granata. Ne dao nam Bog takav prozor.

Mama je u pravu (kao i uvijek). Ali osjećam: što mi se više smanjuje obzor, domovina je u meni sve veća.

KOGA VOLI ČIKA SEKULIĆ?

(8. studenoga, petak)

Čika Sekulić je Srbin podrijetlom iz Dalja, ali živi i radi u Osijeku. U Dalju mu je stara majka, bolesna, u dubokoj starosti. On više ne može uspostaviti telefonsku vezu s njom jer se nalazi u vukovarskoj bolnici gdje je liječe od upale pluća.

– On je za sebe govorio da je Jugoslaven – rekao je tata – takvu je i zastavu za praznike isticao. Odnedavna govori da je Hrvat, iako ga nitko ne pita što je.

– Ti mu vjeruješ? – mama mu nije vjerovala.

– Ne vjerujem mu... Svakodnevno mu srpska braća tuku mater, i zatući će je, ali on još nijedanput nije rekao: »Što nam to rade oni psi, majku će mi ubiti?!«

Voli li čika Sekulić naše neprijatelje više nego svoju majku?

STJEPAN TOMAŠ

ZBLIŽAVA NAS STRAH

(9. studenoga, subota)

Danas sam izašla na terasu. Zovnula sam Mimi i Kima i odmah su se pojavili. Donijela sam im jelo: polizali su tanjurić. Obradovala sam se i iznenadila. Jesu li me napokon zavoljeli ili se boje? Od zvuka granate i bombardiranja naježi im se svaka dlaka na tijelu pa se privijaju uz moje noge.

Pročitala sam negdje (a gdje ako ne u »Glasu Slavonije«) da se isto tako ponaša i župnikov paun u jednom slavonskom selu. Preplašen, privija se uz nogu svećenikovu. Zaštitu traže, rekao je taj svećenik, i životinje od kojih to čovjek nikada ne bi očekivao. Svinje, na primjer, koje već mjesecima slobodno lutaju ulicama.

DOTEPENCI

(10. studenoga, nedjelja)

Danas je opet navratio susjed da telefonira, djed s unučicom Mirticom. Stajala je na pragu i nepovjerljivo me gledala. Čokoladica nas je ponovno zbližila. Promatrala sam je ne znajući što da joj kažem. Dalek, prepoznatljiv zvuk granate učinio je da se mala trgne.

– To nas napadaju dotepenci – izustila je, iako je nisam ništa pitala.

Svidjela mi se ova riječ – dotepenci. To su oni koji su došli odasvud, zbrda-zdola, koji Hrvatsku ne doživljavaju kao svoju domovinu.

Kad je odlazila, poklonila sam joj svoju Barbiku. Nenađano, bez razmišljanja, ni sama ne znam zašto. Mama se nije ljutila.

RIJEČ KAO ORUŽJE

(11. studenoga, ponedjeljak)

Sjedili smo za stolom i ručali. Začulo se zvonce na ulaznim vratima i mama je pošla da otvori. Tata je već bio u dnevnoj sobi. Bio je to pogodan trenutak da bacim kožicu s pilećeg batka, a da me nitko ne vidi. Mrkvu u juhi nisam uspjela izbjeći (mrkva je dobra za oči – kaže mama).

Prepoznala sam glas čika Mirka, Baranjca. Tata je već bio u hodniku. Kroz kuhinjski prozor ugledala sam »golf« vin-kovačke registracije, s natpisom PRESS na prednjem staklu. Straga je umjesto stakla bila nategnuta plastična folija.

– Priznajte da me niste očekivali – čula sam tatinog prijatelja. Pozdravljao se s roditeljima.

On je uvijek dolazio iznenada, ali ovaj put je iznenađenje bilo veće nego inače.

– Ratni izvjestitelj! – iznenadio se tata. – Ti si gori od Hemingwaya.

– Još da sam i veći od njega – zavidio je čika Mirko čuvenom ratnom izvjestitelju i piscu. I čika Mirko je pisac.

Na mene nisu obraćali pažnju pa sam mogla ostaviti mačkicama više piletine no što sam ja pojela.

– U trku sam – objašnjavao je gost – imam tek petnaestak minuta slobodnog vremena. Ništa neću jesti – odgovorio je na neizgovoreno pitanje moje mame. – Popit ću čašu

piva, mogu i kavu... Kupovao sam dijelove za predajnik, a prije mraka moram biti u Vinkovcima.

– Jesi li sâm? – pitao je tata. – Imaš li oružje?

– Sâm sam – nasmijao se široko. – Nitko se nije usudio sa mnom iz Vinkovaca, a ni oružje nemam. Da me u Markušici uhvate s oružjem, ne bih stigao do Vinkovaca.

– Vaše je oružje riječ – rekla je mama.

– Ako su te slušali na radiju – dodala je tata – onda si u teškoj situaciji nego da si naoružan.

Ušli su u dnevnu sobu, imali su o čemu razgovarati. Nekoć su obojica radili u belomanastirskoj srednjoj školi. S vrata je čika Mirko ugledao mene. Pozdravio me ispričavajući se što je došao praznih ruku.

– Imate li vijesti od Eme? – upitala je mama donoseći kavu.

– Dva mjeseca nisam ženu čuo, a četiri vidio...

– Pa pripovijedaj – navaljivao je tata. I on je pripovijedao. Bio je to razgovor za odrasle, ali razgovore o ratu već dugo nisu preda mnom skrivali. Nisam više morala prislušivati – što rado činim – ali nisam se smjela »ubacivati« u razgovor. Nisam više morala u svoju sobu čim dođe tko god odrastao, a da sa sobom ne vodi i nekog klinca svojih godina.

Čika Mirko ostao je dulje nego što je navijestio. Bilo je sedamnaest sati kad je otišao, i već se smrkavalo.

Poslije njegova odlaska dramatične slike igrale su mi u svijesti, ali najupečatljivija je bila ona kad je, kako je pričao, slao izvještaj za radio u Zagreb, iz podrumske prostorije, pod stolom, s izvještajem u jednoj ruci, a baterijskom svjetiljkom

u drugoj, nadvikujući se s granatama koje su padale na Vin-kovce.

MADIONIČAR

(12. studenoga, utorak)

Danas sam se zabavljala slušajući na tranzistoru priče o gardistima. Jednog, zvanog Mađioničar, koji je prije rata bio »iluzionist« kako je objasnio, reporter je upitao što će mu baterijska svjetiljka u čizmi sa svjetlom crvene boje.

– To mi signaliziramo – odgovorio je – kad nalete neprijateljski avioni. Ja upalim svjetiljku i njihovi glupi piloti misle da je semafor pa se zaustave. Za to vrijeme moj kolega pripremi nišanske sprave i počne ih gadati...

Još sam jedan duhoviti odgovor upamtila. Rekao je, a njemu se može vjerovati – kao mađioničaru, da je u magiji sve moguće – osim da Slavonija postane velika Srbija.

SVIJET BEZ TATA

(13. studenoga, srijeda)

U »Glasu Slavonije« objavljena je pjesmica Marine Pavičić, osmogodišnje djevojčice. Pjesmica mi se jako svidjela pa sam je prepisala:

Voljela bih

Voljela bih da ne bude više rata,

da ne pogine još koji tata.

Ako je poginuo moj,

da ne nastrada toj,
da se Kroatika oslobodi rata,
jer neće biti lijep ovaj svijet
bez tata.

HODA LI ANTIKRIST PO GRADU?

(14. studenoga, četvrtak)

Danas je opet pogodena katedrala. Iz Baranje, s lijeve strane Drave.

– Imaju li oni vjere u svojim srcima? – pitala sam mamu. – Mi smo katolici, oni su pravoslavci, ali Bog nam je zajednički, pa zašto onda pucaju na Kuću Božju?

Bit će da sam postavila teško pitanje jer je mama šutjela. Na ona »laka« pitanja uvijek mi strpljivo odgovori.

Radio je objavio vijest da će se svete mise umjesto u katedrali održavati u »pothodniku«, ispred centralnog gradskog trga.

Opet kršćani moraju u podzemlje, u katakombe, kao nekoć davno kada je Krist hodao po zemlji.

Danas Antikrist hoda po mojoj domovini.

CRNO JATO

(15. studenoga, petak)

Studeni kao da nije studeni – ni studen, ni kišovit. Nikad nisam voljela kišu i blato, ali jesenas sam ih poželjela: da neprijateljski tenkovi i topovi upadnu u raskvašena polja, da ostanu u jarcima.

Nebo je nejasno i mutno. Jutra su mlaka i bez mraza. Ne vidim ptice da se okupljaju na električnim vodovima. Tek, nakon iznenadne eksplozije, prhne odnekud crno jato uvis. Bljesne nebom i opet nestane.

SESTRICE-BREZICE

(16. studenoga, subota)

Susjed Sekulić ima ispred kuće dvije sestriće-brezice. Čitave godine one gizdavo krase omalen vrt. Mi mu zavidimo na ljepoticama sve do ovih dana kada muku muči sa sakupljanjem lišća u plastične vreće i iščekivanjem da osvane dan bez grmljavine granata i dodu radnici gradske »Čistoće«.

OSMRTNICE

(17. studenoga, nedjelja)

Posljednjih šest stranica osječčkog dnevnog lista ispunjeno je osmrtnicama poginulih gardista.

SUSJEDA JE SVE MANJE

(18. studenoga, ponedjeljak)

Noć smo prespavali u podrumu, tko zna već koju. Probudila sam se samo nekoliko puta: kad su se sipljivo i uporno oglašavali višecijevni bacači raketa od čijeg zvuka muklo odzvanjaju metalna garažna vrata. Poigravanje i treperenje prozorskih stakala, nakon ispaljivanja običnog minobacača, više me ne budi.

Poslijepodne je sunčano, zove u šetnju, ali ja ne smijem dalje od prozora koji gleda na ulicu, u prizemlju. Sa svog »vidikovca« vidim nekolicinu susjeda, u polukrugu. Živahno razgovaraju, gestikuliraju rukama. Svi nervozno puše. Danas ih je petero. Svakog dana ih je manje.

Njihove supruge okupile su se dvadesetak metara dalje. Razgovaraju o bakinoj kuhinji. Razmjenjuju recepte: kako umijesiti kruh, ispeći lepinju, načiniti poparu...

Ne mogu se sjetiti kada smo se mi, djeca, posljednji put sastali na ulici.

MRAČNO PROROŠTVO

(19. studenoga, utork)

Na televizijskom ekranu slabo i nečitko titrao je tekst, jer slika već danima »sniježi«, ali spikerov glas smo jasno čuli: Pavle Glasovac iz Belog Manastira neka se javi obitelji Preslić u Zagreb na telefon broj...

– Glasovac se više nikada nikome neće javiti – mračno je prorokovao tata.

PORUKA KAO OPORUKA

(20. studenoga, srijeda)

Telefonom se javio čika Helin. Poručio je tati da odlazi u Vukovar da vidi što mu je s majkom. Tata ga je upozoravao da je to vrlo opasno ili čak bezizgledno, ali nije ga mogao zadržati. Rekao je da je poruka čike Helina zvučala kao oporuka.

Te večeri još nismo znali da je pao Vukovar.

KRIST PONOVO UMIRE

(21. studenoga, četvrtak)

U jednoj seoskoj crkvi, vidjela sam fotografiju u novinama, srušeno je na pod propelo s raspetim Kristom. Sasušene kapljice krvi pod rebrima – znak

da je Spasitelj umro za sve ljude.
Iznad i ispod tisućugodišnje rane
neprijateljski je rafal pogodio
još nekoliko puta Kristovo tijelo.
Koliko puta Krist mora umrijeti
za ljude da bi ih spasio?
A Krist, jer je ljubav sama,
ljubi i svoje smrtne neprijatelje.
Vjerujete li još uvijek
da ne znaju što čine?

ŠTO RADI DEJAN U HRVATSKOJ?

(22. studenoga, petak)

U novinama pismo jedne srpske majke sinu Dejanu.

»Zdravo, sine«, piše majka, ćirilicom, »čuvaj se i... Viđećemo se oko prvog u ovom mesecu kad dodemo po tebe.«

Uz majčino pismo priloženo je i pismo sestre Danijele.

Dejan je pročitao majčino i sestrično pismo, ali one njegov odgovor nikada neće pročitati jer je Dejan poginuo prelazeći preko minskog polja kod Komletinaca, u Slavoniji.

Što to dvadesetogodišnjeg Dejana dovodi u Hrvatsku s puškom, u slavonska polja da ih natopi svojom krvlju?

TATA SLUŠA GLAS EUROPE

(23. studenoga, subota)

Tata je vrlo nervozan. Stalno osluškuje glas Europe i nada se njezinom priznanju Hrvatske.

– Teško će to ići – mama je pesimist – pedeset godina u Europu i u svijet išla je samo jedna, jugoslavenska istina. To jest – laž.

Tata je sporo klimao glavom.

– Dobro ti govoriš, Olga, Dok za našu istinu sazna Europa, srpska će laž triput zemaljsku kuglu obigrati.

GRAD BEZ SNA...

(24. studenoga, nedjelja)

Dobila sam Zlatičino pismo. Ona je u Austriji. Evo što piše:

»Draga prijateljice Gvijeto, već sam tjedan dana u Zillingtalu, u Austriji. Snještena sam u obitelji koja se preziva Mikola. Oni su Gradišćanski Hrvati. Imaju dvije djevojčice i malog dječaka. Starija je djevojčica moja oršnjakinja. Ovdje mi je lijepo: oni imaju još jednu kuću u kojoj su snještene izbjeglice. svakoj sobi imaju televizor i dva videa. Igramo se s njihovom djecom na kompjutoru. Za Božić ćemo dobiti i kompić s trideset igara, a foto-aparat ću si sama kupiti. To je onaj koji sam izraduje slike. Ovdje ima ne-

koliko obitelji iz Osijeku, a tu je i Valentina iz našeg razreda. Idemo u hrvatsku školu.

Ja stalno mislim na Osijek. U Austriji je drveće već crno. Nije kao u Osijeku, još žuto. Ulice su vlažne i mokre. Već nekoliko dana pada kiša.

Teško mi je što sam ostavila roditelje. Oni sjede uplašeni u vlažnom podrumu, a ja u toploj sobi. Piše bih voljela da sam u Osijeku, makar patili zajedno. Onda bi tješili jedni druge.»

Poslala mi je i svoju adresu. Pisat ću joj.

Zurim u pismo ispred sebe. Tmurni oblak nadvio se nad moj grad. U njemu umjesto kiše padaju granate. Tek je šesnaest i trideset, a već se smrkava. Nikad noći nisu bile tako duge.

Grad odijeva svoju točkastu pidžamu. Hoće li u njemu noćas biti sna?

...OPKOLJEN I NAPUŠTEN

(26. studenoga, utorak)

Susjedi hrabre jedan drugoga, sve neuvjerljivije. Oni koledžiji govore malo, zabrinuto klimaju glavom. Jedni drugima govore u lice da neće bježati jer im je mjesto u ulici, u gradu, u Hrvatskoj.

Unatoč tome svake večeri ispred neke kuće užurbano se pakira, prenose se stvari u automobil, vezuju se na prtljajnik, u prikolicu – i odlazi.

Opkoljen grad postaje i napušteni grad.

SUNCE U STUDENOM

(27. studenoga, srijeda)

Ruže u našem vrtu još uvijek pupaju, ali ne uspijevaju procvjetati. Ostaju u pupu, kožasto svijene. Ne procvjetaju ni u vazi. Sunce u studenome svijetli ali ne grije.

»Ako ruže kasno cvjetaju, slijedeće godine će poboljšavati«, piše u starom kalendaru koji čitam.

BARANJAC

(28. studenoga, četvrtak)

Navratio je, opet u »trku«, tatin prijatelj čika Mirko. Baranjac. Naravno, opet je s tatom pripovijedao o Baranji. On je prije nekoliko mjeseci dobio posao u Vinkovcima, a supruga Ema ostala je u Belom Manastiru – dok on ne nađe krov nad glavom.

U Belom Manastiru su ga izgubili, a u Vinkovcima ga nisu našli.

BOŽE, HOĆU LI OSIJEDJETI

(29. studenoga, petak)

»Ako još niste vidjeli dvanaestogodišnju djevojčicu potpuno sijedu jer je morala gledati umorstvo drage joj mame i tate, onda ustanite iz udobne fotelje i otidite u živi pakao Vukovara, Osijeku, Siska, Dubrovnika, Zadra i Šibenika«, poručuju djeca iz četiri zemlje.

U članku se spominju Mađarska, Austrija, Slovačka i Hrvatska.

Meni je također dvanaest godina. Pogledala sam se u ogledalo. Kosa mi je još uvijek kestenjasta, ali lice je blijedo.

Bože, hoću li osijedjeti?

PRVI SNIJEG

(30. studenoga, subota)

Pao je prvi snijeg. Jutro je osvanulo tiho i mirno, ali ulica je posve prazna. Nigdje dječaka. Nikoga da se gruda, kliže, viče, ciči, smije.

– Tata, mogu li izaći samo na pet minuta? – molila sam. Nije mi dopustio.

Svijetlo bijelo jutro zamijenilo je ubrzo oblačno dopodne. Ali bilo je toplo jer se snijeg primjetno topio. Otvorila sam prozor u dnevnoj sobi i zagrabila rukom tanki nanos snijega, punu šaku. Ugodno je hladno. Smiješila sam se kao da je na dlanu srebrnjak.

Sve dok nije nestao s dlana.

PUTUJEM U PINKAFELD

(1. prosinca, nedjelja)

Tata se vratio iz grada a mama je, sva uplakana, pripremała ručak. Nešto što ću ja tek saznati, ona je već znala.

– Cvijeto – pozvao me tata (bio je vrlo ozbiljan) – mama i ja odlučili smo da te sa školom »Dobriša Cesarić« pošaljemo u Pinkafeld... – Oblizao je suhe usne, zastao u govoru. Ja, iznenađena, zatečena.

– Kamo? S kim?

U Pinkafeld, u Austriju... To je pitomi gradić sjeverno od Linza... Naći ćemo ga poslije na zemljopisnoj karti. Nije daleko.

Zanimjela sam od ovoga što sam čula. Putujem u Austriju... Odlazila su djeca i žene iz ulice, iz grada, pa i muškarci (koje su poslije skidali s vlaka u Josipovcu ili Našicama), ali mogućnost mog ili našeg odlaska do sada nismo ni spomenuli.

– Sa školom »Dobriša Cesarić«?

– Da. Tvoji su već u Samoboru.

– Kada se ide?

– U utorak, autobusom.

– U utorak? – ponovila sam. Danas je nedjelja, znači za dva dana.

– U četvrtak se odlazi u Regensburg, u Njemačku, putovanje organizira neka stranka, ali Austrija je znatno bliže, a i bolje je da što prije otputuješ.

Nastojala sam da ne zaplačem, ali osjetila sam da mi se vlaže oči.

– Moraš biti hrabra, mila – hrabrio me tata – ti si već velika djevojčica... – Mama još uvijek nije mogla progovoriti. Sjela je na rub trosjeda i stezala rupčić u šaci.

– Hrabra sam, bit ću hrabra – izgovorila sam ono što je želio čuti jer nisam bila hrabra. Bila sam prestrašena, kukavica.

– Vidiš što se događa oko nas. Pao je Vukovar a i... – mama ga je oštro pogledala i on nije završio rečenicu. Znala sam joj kraj. Mislio je na Osijek.

– Tebe moramo sačuvati, a nama što Bog da – nastavio je tata promuklim glasom. – Da mama nije vojni obveznik, pošla bi i ona s tobom, a ja, razumije se, moram ostati... Ići ćeš sa svojim vršnjacima. Nije to tvoja škola, ali brzo ćete se upoznati i zblížiti. Nesreća brzo povezuje ljude... Bit će ti lijepo, vidjet ćeš, kao na zimovanju u Alpama... Ako ti ponekad bude teško, sjeti se da je onima mladima od tebe još teže, da ne spominjem one iz Vukovara, Iloka ili Vinkovaca... Ovaj će glupi rat uskoro završiti, za dva-tri tjedna, možda ni opremu za skijanje nećeš dospjeti kupiti, a već ćeš se vratiti...

– A ako se ne vratim tako brzo?

– Doći ću ti za Božić... Izmislit ću nekakav inspeksijski nadzor za našu djecu koja se školuju u Austriji, obećavam ti...

Izašao je iz sobe skrivajući suze. Vratio se s mojim školskim atlasom, potražiti će na karti Pinkafeld.

Otišla sam u svoju sobu. Jako me steglo u grlu, u prsima. Legla sam na svoj krevetić, uključila tranzistor da ne čuju moj plač. Jecala sam glasno iako sam nastojala plakati najtiše što mogu. Poslije je došla mama. Sjela je uz mene i zagrlila me.

I ona je plakala.

Večerati nisam mogla, nisam bila gladna, a nisu me ni prisiljavali da jedem kao što obično čine. Legla sam rano. Noću sam se budila. Osjećala sam vrtoglavicu i mučninu. Jedva sam dospjela do kupaonice – i povraćala. Korak iza mene stajala je mama. Ona spava kao zec i nemoguće je da noću ustanem, a da me ona ne čuje. Pridržavala mi je čelo, otirala gorčinu s usana.

PUTNA GROZNICA

(2. prosinca, ponedjeljak)

Dopodne sam preležala u krevetu. Imala sam povišenu temperaturu i mama mi je donosila tablete i čaj s keksima. Nije otišla u ljekarnu. Taj dan morali smo provesti zajedno. Tješila me da je povišena temperatura izazvana uzbuđenjem i uvjeravala me da će sve biti dobro. Nježno mi je govorila ono što sam i sama znala: da je i njoj teško i preteško, ali stalno bježanje u podrum neće ostaviti samo bljedilo na mom licu nego i neku bolest u tijelu, traume u duši. Baš tako je rekla. Ona se često stručno izražava.

– Bolje je da više ne slušaš tranzistor ni radio – šaputala mi je na uho grleći me – da ne gledaš televiziju, ne čitaš novine, ne bdiješ uz svijeću i ne smrzavaš se u kući.

– U pravu si, mama – rekla sam joj – ali ja ipak ne bih išla.

– Ne otežavaj nam posljednji dan – molila je.

Klimnula sam glavom. Ono što ne smijem i ne mogu izgovoriti, zapisat ću u svoj dnevnik. Nekome se moram izjadatai!

Večer istog dana

Danas poslije podne pošla sam s mamom i tatom u grad da kupimo nove termo-hlače, trenirku, papuče i još neke sitnice za put. Nakon dugog vremena u autu sam koji poskačuje preko rupa u asfaltu. Semafori nisu uključeni i vozila brzo zamiču iza ugla.

U centru grada nisam bila valjda već dva mjeseca. Vidjela sam na TV-u i novinskim fotografijama kako ga neprijatelji uništavaju, ali da je toliko razrušen nisam mogla vjerovati.

Krovovi kuća bombardirani su, fasade najljepših zgrada oštećene gelerima granata i bombi. Izlozi trgovina porazbijani, prekriveni daskama, zaštićeni vrećama pijeska: oči grada kao da su obnevidjele, prekrivene ružnim povezima. Novinski kiosci srušeni, prazni. Prodavaonica krumpirića i »kokica« raznesena je, ostala je samo betonska podna ploča.

Trgovci su užurbano meli krhotine stakla s nogostupa.

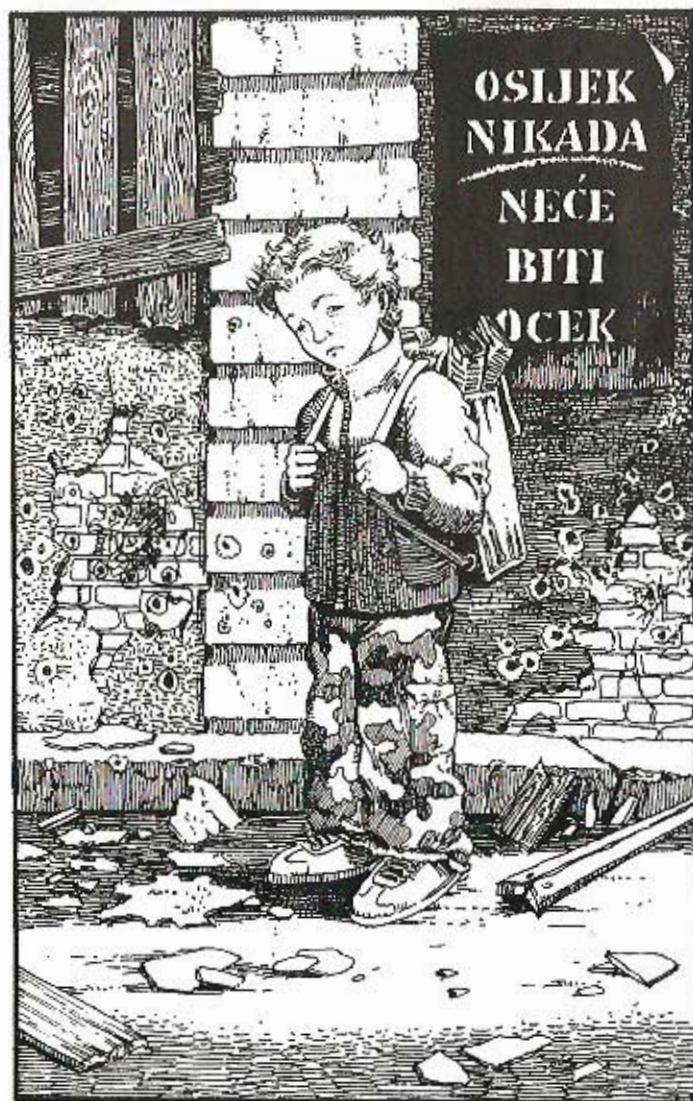
Hodala sam kao mjesečar. Mama me nestrpljivo povlačila za sobom žureći u najbližu prodavaonicu tekstila. I rijetki prolaznici trčali su. Ljudi kao da su zaboravili hodati...

Trg je bio posve pust. Golem, veći nego ikada... Uočila sam nekog mališu u gardističkim hlačama. Da nije rat, išao bi valjda u prvi razred. Na leđima je nosio školsku torbu, ali iz nje nisu izvirivale knjige nego primjerci novina. Zauzvatio se časkom i naslonio na zid općinske zgrade. Iza njega yelikí crni plakat na kojem je pisalo:

Bijelom linijom podvučena je riječ NIKADA. Moja mama voli hodati po trgovinama, što tatu dovodi do očaja, ali današnju kupovinu obavila je za pola sata. Većina trgovina bila je uostalom zatvorena.

Dok smo se približavali autu, sitnim brzim koracima, iz daljine se čuo dobro nam znani fijuk granate. Nije bio zaglušujući. Nepriradni, reski, metalni zvuk. Strah koji se čuje. Vidjet će se kad utihne.

Isti dan, noć

Uvečer, u krevetu, ležim ali ne mogu usnuti. Što mi sve prolazi mislima, ne bih mogla ni zapisati. U mraku čiju tamu razbijaju tek osvijetljene brojke sata na videu, zurim u Manetovu sliku na zidu: niz travom i makom obrašlo polje silazi majka s djevojčicom držeći je za ruku. Sunce žestoko prži, bit će da je ljetni dan, i mama se zaklanja suncobranom. Slika je svijetla, svijetla, svijetla...

Pitam se kad će ponovno u mom gradu osvanuti takav dan:

- da u svojoj sobici bezbrižno i lako usnem,
- da tata može u Tvrđu na posao, a mama da se vrati u kuhinju,
- da naš susjed Kordić slobodno šeće ulicom i da ga ne steže u srcu i prsima,
- da se naš susjed Sekulić ne plaši života s nama, da se ne boji ni »svojih« ni »naših«,
- da se Zlatica vrati u Osijek i da se sva djeca vrate u školu,
- da se susjedi Reisnerovi zauvijek vrate iz Njemačke makar mi ponovno oduzeli mačkice,
- da nas u ulici ne zbližava samo zajednička nesreća,
- da se čika Helin vrati iz Vukovara,
- da čika Mirko i njegova supruga nađu krov nad glavom i da zajedno žive u Belom Manastiru ili u Vinkovcima,
- da umjesto »Glasa Slavonije« ponovno čitam »Alana Forda«,

- da ne moram više nikada u hladni podrum uz svjetlo svijetle,
- da se u zraku umjesto zvuka granata ponovno čuje pjev ptica ili bar buka autobusa i tramvaja,
- da kiosci budu puni novina i časopisa,
- da ponovno postavim pečnjarnicu krumpirića na staro mjesto,
- da smaknu prljave poveze s očiju trgovina,
- da ne moram odlaziti u prodavaonicu snova,
- da više nijedan tata ne spava s anđelima.

*Moram završiti svoj dnevnik
iz ophođenog (ali neosvojenoga)
grada.*

*Pisanje ću nastaviti u Linksfeldu:
ako se srce ne bude odviše steglo,
ako ruka ne okameni,
ako pero ne bude podrhtavalo na
papira,
ako budem imala kome pisati.
Neka nam Bog pomogne.*

II.

STO PINKAFELDSKIH
DANA

*»Tuga za zavičajem
ubija radost za svakim novim krajem«
(S. Mader)*

VELIKI BIJELI INTERNAT

(4. prosinca, srijeda)

Već prvog dana po dolasku u Pinkafeld nazvala me mama.

»Kako si dijete moje?«, zavapila je u slušalicu.

»Dobro«, odgovorila sam kratko da ne bih morala dugačko objašnjavati svoje nesredene dojmove.

»Kako je bilo na putu?«

»Put je bio naporan, s puno plakanja i povraćanja«, priznala sam.

»Zar tablete nisu djelovale?«

Prije polaska mama mi je objasnila kako da pijem »radvan« tablete protiv mučnine, ali u silnom uzbuđenju zaboravila sam na njih. Popila sam samo jednu prije putovanja.

»Poslije prve tablete uglavnom sam drijemala, pa sam zaboravila na glad. Ništa nisam jela i bilo mi je mučno... Srećom, vozač je imao pripremljene plastične vrećice za one koji ne podnose vožnju... Jedno sedam puta smo se izgubili u Madarskoj... Vozač je zalutao. Promašio je najkraći i najjednostavniji put, pa smo satima nepotrebno lutali.«

»O kćeri moja«, jauk iz Osijeka, »nisi jela a toliko sam ti pripremila za put...«

»A onda smo napokon ugledali veliki bijeli internat, naše odredište.«

»Kako je sa smještajem?«, jedno pitanje jurilo je drugo.

»U sobi nas je šestoro... Lijepe su, s madracima u krevetima, s garderobnim ormarom i stolom za učenje.«

»Kakvi su domaćini?«

»Pomisli, smjestile smo se između dvije muške sobe ali nam to Austrijanci nisu dopustili. Oni odvajaju djevojčice od dječaka.«

»To je u redu«, mama je bila na strani Austrijanaca, »morate poštovati njihov kućni red. Ne smiješ zaboraviti nijednog trenutka da ste tamo gosti«, podsjećala me na ono što mi je stoput izgovorila prije puta.

»Ne mogu to zaboraviti i da hoću.«

»Evo, i tata te želi pozdraviti«, mamin glas se izgubio u jecaju.

Bojala sam se da ću i ja zaplakati. Uдахнула sam duboko.

»Gutten Tag, meine Madchen!«, prisjećao se tata svog skromnog poznavanja njemačkog jezika, »je li sve O.K.?«, služio se i engleskim.

»Ma jest, tata, ne brinite. Sve je O.K.«

Šuti tata. Znam da je imao stotinu pripremljenih pitanja a tada se nijednog nije mogao sjetiti. A kad moj tata, koji uvijek zna pronaći pravu riječ, ne umije progovoriti – stvar je ozbiljna.

»Ima li snijega u Austriji?«

»U Austriji valjda ima ali u Pinkafeldu ga nema...«

Ni na brežuljcima u daljini... Dobro da nisam ponijela skijašku opremu!«

»Kako ste putovali? Kojim putem?«

»Od Miholja preko Mađarske... A kako ste vi?«

»Ne brini o nama, mi smo neuništivi... a i mirno je ovih dana.«

»Tata, nije mirno, slušamo zagrebačke vijesti s tranzistora!«, upozorila sam ga. Ne mora me tješiti.

»Nemojte slušati naše vijesti«, više je molio nego savjetovao, »to je propaganda... Mi odavde jako vičemo ne bi li nas Europa bolje čula ali nije sve tako crno... Eto, mama i ja svakodnevno odlazimo na posao... Mama mi uzima slušalicu iz ruke... no, bit ćemo svakodnevno u vezi... Ne daj se, mala, sada si već velika...«

Sjetila sam se crtica povučenih na okviru vrata uz koja me tata često postavljao prateći zorno moj rast (mami sam već do uha dorasla). Nešto je krckalo u slušalici, znak da gubimo vezu.

»To nam se četnici vješaju o žicu«, objašnjavao je tata. »Evo ti mame... Budi moja hrabra djevojčica... i strpljiva!«

»Mila, hoću ti reći«, pokušavala je mirno govoriti mama, »linije su često u kvaru pa ako se to dogodi i s našom vezom, nazovi me u ljekarnu ili kod Kordićevih, brojeve znaš... A novac, jesi li sačuvala novac?«, pitala je.

»Jesam«, ubrzala sam s odgovorom jer su djevojčice iza mene postajale nestrpljive. I one su željele nazvati roditelje. »Moram prekinuti«, upozorila sam je, »čut ćemo se sutra!«, obećala sam. Nazvat ću vas uvečer kada budete kod kuće... Mislim puno o vama i jako vas volim. Više nego u Osijeku...«

OČENAŠ

(5. prosinca, četvrtak)

Prije svakog objeda molimo stojeći Očenaš. Glasno. Već godinama znam ovu molitvicu napamet ali tek ovdje sam shvatila kako sam mehanički izgovarala riječi molitve.

Nikada do sada, iako sam ih tisuću puta izgovorila, nisam razmišljala o rečenici u Očenašu: KRUH NAŠ SVAKIDAŠNJI DAJ NAM DANAS.

NUŠTAR SAMO U SJEĆANJU

(6. prosinca, petak)

Danas je dan Sv. Nikole. Kod bake u Mederovcu bila bih već očistila čizmice i stavila ih na prozor da bi Sv. Nikola mogao staviti u njih svoj poklon. Ujutro bih nestrpljivo hitala prozoru. Jedna bi čizmica bila ispunjena slatkisima, igračkama, dijelom odjeće koji bi isplela baka: za dane kada budem dobra i poslušna. U drugoj bi bila ostavljena ne baš malena šiba – za dane kada budem nevaljala.

Nema više bake iz Mederovca, pa ni Sv. Nikole...

Posjetili su nas svećenici iz Pinkafelda te dobre gospe iz Caritasa i darivali nas. Marija iz Nuštra dobila je nove cipele. Nazula ih je i šetkala učionicom. Bile su joj prevelike.

»Hoćeš li da potražimo manje?«, predložila je gospođa učiteljica Škarić.

Marija je ravnodušno odmahнула glavom.

U znak zahvalnosti prema darovateljima naš je Šokac odsvirao nekoliko pjesmica na bisernici a Marija je pjevala.

Ona nije znala, a kako joj reći, da je njezin Nuštar potpuno razoren i spaljen – da postoji još samo u njezinom sjećanju.

SLOBODNI KAO PTICE

(7. prosinca, subota)

Subotom i nedjeljom neće biti nastave. Slobodni smo – kao ptica u krletki, kao ribica u akvariju, kao...

ŠIŠANJE

(10. prosinca, utorak)

Danas poslije podne posjetili su nas frizeri. Došlo ih je dvadeset (u malom Pinkafeldu ih je tek nekolicina, bit će da su došli i iz okolice). U dugom internatskom hodniku bilo je već postavljeno dvadesetak učeničkih klupa i stolčica: oni su ispred svakog od nas postavili rasklopivo zrcalo, na klupe dvadeset pribora za šišanje i točno u sedamnaest sati, kao po komandi, počеше nas »uređivati«.

Šišali su nas šutke, složno, brzo i majstorski.

Strahovali smo od šišanja na »nulericu«, pa smo mimikom objašnjavali kakve bismo željeli frizure. Frizeri su šutke klimali glavom, kao da nas razumiju, a mi smo se nadali da razlika između željenog i učinjenog neće biti prevelika.

Nismo smjeli biti nepovjerljivi prema austrijskim frizerima. Ošišali su nas moderno, kako smo samo mogli poželjati. Tek je nekoliko dječaka ustalo s prkošljivom kretnjom i nekoliko djevojčica sa suzom u oku.

I kao što su nas točno u sedamnaest sati počeli šišati, tako su točno u dvadeset sati i završili sa šišanjem. Kao po komandi. Šutke su pokupili dvadeset pribora za šišanje, sklopili dvadeset rasklopivih zrcala i pozdravili nas s dvadeset »auf Wiedersehen!«

Prije odlaska ispili su dvadeset bočica coca-cole.

ODMOR RATNIKA

(12. prosinca, četvrtak)

Korčika tvrdi da je na Jugu II bio kurir i da je ranjen u obrani grada. Nitko mu nije vjerovao sve dok nije zavrnuo nogavicu hlača iznad koljena i sumnjičavcima pokazao ožiljak.

Uvečer, prije spavanja, umjesto pidžame oblači vojničku majicu i »havajke« (gaće do koljena) – kako bi iznad koljena ostao jasno vidljiv ožiljak.

Satima se smuca hodnikom, uporno šeta okupljajući oko sebe znatiželjnike.

Dječaci mu zavide, djevojčice se dive.

KADA ĆEMO KUĆI?

(14. prosinca, subota)

Danas nas je posjetio ravnatelj škole. Pola sata iznosili smo iz njegovog automobila paketiće i pisma koje su nam uputili roditelji koji su saznali za njegov dolazak.

Poslije ručka ravnatelj nam je držao »slovo«, po sistemu: toplo-hladno: malo razumijevanja pa malo prijekora, malo

suosjećanja pa malo upozorenja. Malo izvještaja s bojišnica pa inzistiranje na strpljivosti.

Nekoliko učenika »primio« je pojedinačno, na čašicu razgovora.

Učitelji su dobili paketić s lijekovima a zajednički poklon bio je paket knjiga za lektiru.

Poslije podne pisali smo pisma roditeljima, pakovali im sitne poklone koje će im ponijeti ravnatelj. Obećao nam je da će uskoro ponovo doći – ako u Osijeku ravnatelj ne navuku vojničku uniformu.

»Kada ćemo kući?«, bilo je naše prvo i posljednje pitanje.

»Poslije 15. siječnja!«, glasio je odgovor, »čim nas Europa prizna.«

Izračunala sam: do 15. siječnja moram još trideset puta spavati.

SVE RJEDI TELEFONSKI POZIVI

(16. prosinca, ponedjeljak)

Čim začujemo zvonjavu telefona, sjurimo se na hodnik (Austrijanci sigurno misle da smo poludjeli), sudaramo se nestrpljivi da čujemo koga od nas zovu iz zavičaja.

Brzopleti, kakvi jesmo, danima smo griješili. Zaboravljali bismo da telefon mora triput zazvoniti prije nego što smijemo podići slušalicu. Inače bi se veza prekidalala.

Znali smo to ali čim bismo začuli telefon, na to bismo zaboravili...

Prvih dana telefonski pozivi iz Osijeka bili su svakodnevni, danas su sve rjedi.

TIJELOM U PINKAFELDU, DUŠOM U OSIJEKU

(17. prosinca, utorak)

U Pinkafeldu je suho i hladno vrijeme. S prozora naše sobice vidim niske prizemne zgrade, bijele i hladne. Ukočene ali sigurne. Naš »Landesberuffschule« nalazi se na ivici gradića. Tek povremeno projuri poneki automobil ili dostavno vozilo asfaltiranom cestom ispred internata pa uslijedi dugo razdoblje tišine. A tišina neobična, čujna. Nema škriputanja osječkog tramvaja ni astmatično uzdihanog autobusa, ali ni fijuka granata, metalnog odjeka eksplozija, ni tihe jeze u mojim grudima.

Tijelom sam u Pinkafeldu a duhom u Osijeku. Tek smo doputovali, a ja već razmišljam o povratku. Hoće li naše izbjeglištvo odista trajati samo nekoliko tjedana kako nam je obećano?

Ispunjava me strepnja, od moje vedre prirode ni traga. Sreća je ostala u Osijeku. Tek sjećanje na dane provedene u podrumu, na mrak ili svjetlo svijeeće, na osječke nedaće, hrabri me da istrajem.

Prisjećam se tatinih riječi kako je uvijek nekome gore nego meni. To je istina, ali svatko SVOJU muku osjeća.

KUĆNI ODGOJ NA KUŠNJI

(19. prosinca, četvrtak)

Dobra moja mama. Nazvala me iz podruma odbjeglih susjeda Reisnerovih. Telefonske linije su u kvaru, pa telefon

nemušto šuti, a mama nije željela zvati iz ljekarne, na tuđi račun...

Ona i tata su dobro. Tako kaže ali ja joj ne vjerujem. Tata kuha sve bolje ali – morat ću mu to oprezno reći – ne kao naš šef kuhinje Herr Kurt. Prijavila sam se za pomoć u kuhinji, u slobodno vrijeme.

Mimi i Kim navikavaju se na novu gazdaricu. Mama ih dospije nahraniti ali ne i pomaziti. Nedostaju mi. Da li i ja njima?

Izdiktirala sam mami svoju adresu i zatražila Zlatičinu. Nakon izvještaja o proteklom danu, uslijedili su njezini bezbrojni savjeti. Mama se boji da je na kušnji moj dobar kućni odgoj. Uvjeravala sam je da je »čujem« ako i ne govori...

U ZDRAVOM TIJELU ZDRAV DUH

(20. prosinca, petak)

Gospodin učitelj Matija svakog jutra izjuri nas »na zrak«, na tjelovježbu. MENS SANA IN CORPORE SANO, citira nam na latinskom.

Mario je bio prehladen i sakrio se u garderobni ormarić, u gornji pretinac. Tko zna da li bi bio otkriven da ga sobni drugovi nisu odali.

Tjelovježba je trajala nekoliko dana – sve dok učitelj Matija nije dobio upalu pluća.

ZIMA '91.

HVALOSPJEV LJUBAVI

(21. prosinca, subota)

Ako subotom u 16 sati dodemo u crkvu, svećenik za nas održi misu. Naš svećenik, na našem jeziku. Nije to baš čisti hrvatski jezik (više zvuči slovenski no hrvatski) ali ga ipak posve razumijemo.

Danas nas je gospođa Škarić povela u crkvu. Bilo je vrlo hladno i sjedili smo u zimskim kaputima. (Dok smo molili, bijeli oblačići daha lebdjeli su ispred naših usta.) Poslije kratke svećenikove propovijedi, gđa. Škarić je izašla iz klupe i prišla postolju na kojem se nalazila rastvorena Biblija. Pročitala nam je jednu čudesnu pjesmu. Poslije mise upitala sam je što nam je to čitala. »Hvalospjev ljubavi«, odgovorila je, »iz Poslanice apostola Pavla upućene Korinćanima.«

Posudila sam još istu večer od nje Bibliju i ponovno pročitala »Hvalospjev ljubavi«. Zapisala sam prvu strofu:

*»Kada bih ljudske i anđeoske
jezike govorio,
a ljubavi ne bih imao,
bio bih mjad što ječi,
ili cimbal što zveči...«*

LJUBAV

(22. prosinca, nedjelja)

Tihana se zaljubila u Marija. Kaže da to nije istina ali istina je. Mario je bio dežuran i bio je dužan počistiti hodnik ali nenadano je dobio povišenu temperaturu i morao je leći u krevet.

Tihana je s Verom ušla u njegovu sobu i donijela mu toplomjer. Poslije je očistila i hodnik – sav je blistao od čistoće. Donijela mu je i ručak u sobu iako je to zabranjeno.

PISMO DJEDU BOŽIČNJAKU

(23. prosinca, ponedjeljak)

Sutra je Badnjak. Na adventskom vjenčiću dogorijeva četvrta svijeća. Treperavo uzbuđenje i očekivanje došašća osjetno lebdi oko nas. Prožima nas. Kratki školski sati postali su dugi.

Gospođa Škarić zadala nam je pismeni zadatak na temu: Pismo djedu Božićnjaku... Obećala je da neće čitati naše najskrivnije želje. Tek, skupit će pisma i poslati ih onome kome su namijenjena.

Razmišljala sam o zadatku. U mašti sam vidjela simpatičnog starca u crvenoj bundi obrubljenom bijelim krznom, bijele brade i blagog pogleda. Negdje daleko, na sjeveru, otvara moje pismo, čita ga i smješka se. Potom traži poklon za mene. Sjeda na niske saonice, u koje su upregnuti sobovi, i uz nježne zvuke zvončića, hita na jug, k meni, da mi ga uruči.

Pokušavala sam o tome pisati ali nisam uspjela. Umjesto simpatičnog djedice koji juri između zasnježenih borova i jela, u noći obasjanoj mjesečinom, vidjela sam mrke neprijateljske ratnike koji razaraju moj Osijek.

Umjesto jedva čujne škripe saonica, čula sam metalni zvuk tenkovskih gusjenica, umjesto andeoski nestvarnog zvuka zvončića čula sam fijuk granata.

Nemoguće mi je razmišljati o noći koja je tiha i sveta u kojoj nevjernici ne donose smrt djeci. Nad mojim pismom djed Božićnjak dugo bi razmišljao i uzalud bi tražio dar za mene. Ne bi mogao shvatiti da njemu daleka i nepoznata djevojčica, ne želi tajice, ni ručni sat, ni barbiku, ni nove patike, ni kožne rukavice, već nešto čega u njegovoj čarobnoj vreći nema.

Gospođi Škarić predala sam prazan listić-pismo.

TATIN ROĐENDAN

(24. prosinca, utorak)

Badnjak je. Nazvala sam tatu i čestitala mu rođendan. Moj tata ima dva rođendana: 24. prosinca i 2. siječnja. On je, ustvari, rođen 24. prosinca ali njegovo su rođenje roditelji prijavili u općini tek početkom iduće godine, »da zbog tjedan dana ne bude stariji godinu dana«, kako je to objasnila moja baka.

Tata to zloupotrebljava i već godinama slavi rođendan dvaput godišnje – u razmaku od tjedan dana.

Ne može se, kaže, odlučiti koji mu je rođendan onaj pravi. Ili neće.

NAJLJEPŠI BOŽIĆNI POKLON

(Istoga dana, predvečer)

U mnogim gradovima širom svijeta djeca na Badnjak »pucaju«
petardama.

U jednom talijanskom gradiću djeca su odlučila da tog dana neće ispucati nijednu petardu, iako su taj dan nestrpljivo očekivali čitavu godinu. Odlučili su to kako se ne bi plašila hrvatska djeca, u izbjeglištvu, koja su se naslušala eksplozija.

Nije li im to najljepši božićni poklon?

DJECO, BUDITE VESELI

(Badnjak, kasno uvečer)

Čistačice iz internata poklonile su nam bor i ukrase za božićno drveće. Dečki su ga učvrstili na postolje, u obliku križa, a zatim su se morali udaljiti jer su bezobzirno jeli ukrase od čokolade i marcipana.

»Djeco, radujte se, budite veseli!«, govorili su nam.

Pokušali smo biti veseli ali nam je u srcu bila tuga.

DOLAZAK BOŽIĆA

(25. prosinca, srijeda)

Božić je. Svijetao, sunčan dan, hladan i bez snijega. Nisam mogla ni pomisliti da Božić u Austriji može proteći bez snijega ali toliko toga mi se događa u što do jučer nisam mogla vjerovati da me ni čuda više ne iznenađuju.

Bili smo u crkvi, pjevali smo iz sveg glasa lijepe božićne pjesme.

Napokon Božić izvan četiri zida, izvan navučenih zavjesa (da se s ulice ne vidi okićen bor). Lijepo je rekao Pajo Kanižaj:

*»Da slaviš Božić,
smjelo se reći nije.
Ali nama su Božići
dolazili i prije!«*

O BOŽIĆNOM DARIVANJU

Božić je i blagdan darivanja. I nas su darivali: ljudi iz »Rotenkreutza« (Crvenog križa) i naši domaćini. Osobno je došao i gradonačelnik, Bürgermeister ing. Franz Schütter, i obratio nam se srdačno, »mit freundlichen Grüßen«^{*}. Darivali su nas i i pinkafeldski poštari a direktor radio postaje Burgenlanda poklonio nam je priličnu sumu novca za – džeparac.

Mi smo im, u zboru, otpjevali »Tihu noć, svetu noć«.

Nastojala sam biti vesela ali sjetila sam se jedne jako tužne priče. Ne sjećam se naslova ali znam da ju je napisao jedan američki autor... Bilo je o Božiću. Mladi bračni par želio se uzajamno darivati a bili su vrlo siromašni. No, žena je imala prekrasnu dugu kosu a muž zlatni sat koji je naslijedio od oca, ali bez lanca. Mlada žena je otišla brijaču, odrezala svoju vrijednu kosu i prodala je. Za dobiveni novac

* sa srdačnim pozdravima

kupila je platinasti lanac za sat svoga muža. Muž je pak otišao uraru i prodao svoj zlatni sat.

Za dobivene novce kupio je svojoj ženi garnituru češljeva za kosu.

ĆIRILICA KAO HIJEROGLIFI

(26. prosinca, četvrtak)

Gospoda Grčić uzela je Marijanovu čitanku u ruke i ustanovila da su u njoj svi ćirilički tekstovi iskrižani flomasterom. Stajala je zbunjeno ne znajući kako bi reagirala. Onda je počela oprezno uvjeravati Marijana da njegov postupak nije civilizacijski ni kulturni jer ćemo mi i ubuduće učiti ćirilicu.

»Hoćemo«, odgovorio je Marijan, »ali kao bosančicu na stečku ili hijeroglif na papirusu!«

Ove su riječi razljutile gospodu učiteljicu. Upozorila ga je da su mnogi Srbi u gardi i da je njegov postupak nepravedan prema njima.

»To je moj odgovor onima koji svakodnevno pucaju na mog brata koji je u hrvatskoj vojsci, zbog kojih sam ja morao napustiti Osijek«, izgovorio je promuklo i okrenuo glavu ustranu.

Gospoda učiteljica je dugo šutjela. Vratila mu je čitanku i zaključila pomirljivo da ovakve probleme treba prepustiti vremenu jer su danas kao živa rana. Ne treba ih dirati ali liječiti ih moramo.

Gospoda Grčić uzela je drugu čitanku, pa treću... Prelistavala ih je idući od klupe do klupe.

Svi su dečki iskrižali ćiriličke tekstove.

Brojke ispred i iza inicijala označavaju Ljeto Gospodnje tekuće godine.

Na Sveta tri kralja baka je iznosila krispan iz sobe i vraćala ukrasne kuglice i marcipane s božićne jelke u stare kartonske kutije.

Moj tata morao je to učiniti čim bi iglice počele opadati.

POBJEĐUJE LI U RATU MRŽNJA?

(7. siječnja, utorak)

Poslije vijesti Radio-Zagreba, slušala sam razgovor s jednim hrvatskim svećenikom. Human čovjek zavapio je na kraju:

»Bože, naučio si me voljeti ljude. Molim te, nauči me da ih mrzim, jer u ratu samo mržnja može pobijediti.«

VELIKA ILI MALA

(10. siječnja, petak)

Večeras sam nazvala mamu. Razgovarale smo, u po glasa, o vrlo intimnim (ženskim) problemima. Mama je bila nesretna što nije sa mnom. Žali što smo sada, kada mi je najpotrebnija, nemilosrdno razdvojene. Bespomoćne.

Osjećala sam njezinu nemoć. Osobito na kraju kada je jauknula:

»Dijete moje, neke stvari ne shvaćaš iako si već velika a neke ne razumiješ jer si još mala.«

Ni to nisam razumjela.

RAVNOTEŽA NA LEDU

(12. siječnja, nedjelja)

Jedna milosrdna gospođa iz Beča poklonila je svim djevojčicama klizaljke. Prekrasne, posve nove, s bijelim kožnim cipelicama.

Nekoliko minuta hoda od naše »Landesberuffschule« nalazi se otvoreno klizalište, nepoznata gospa je to znala i zaista nas je obradovala. Već idućeg dana gospodin učitelj Matija poveo nas je na klizanje.

Ala se padalo. Kao nekoć s hodalice, kao s prvog bicikla, kao s rolšua, kao sa skateboarda.

Prisjećam se jedne mudre izreke: Otkad je čovjek stao na stražnje noge, ne može naći ravnotežu!

Zar je onda čudno što još uvijek padam?

PLES UZ »ČAVOGLAVE«

(13. siječnja, ponedjeljak)

Subotom je, od 19 do 21 sat, ples. Glazba s kazetofona. Ali tek što odslušamo nekoliko pjesama Michaela Jacksona, Freddyja Mercuryja, Madonne ili Davida Bowiea, dođe Korička i ubaci »Čavoglave«.

Dečki pjevaju o Drini koja je duboka, o Brunu Bušiću (tko je taj tip?) koji više Poglavniku da su Hercegovci spremni... Slušaju i proustaške pjesme, osobito preko vikenda kada u internatu nisu austrijski učenici. Uzalud ih učiteljice rastjeruju s hodnika.

A uz »Čavoglave« te »Juru i Bobu« ne može se plesati, samo ratovati.

LJUBAV KAO LIJEK

(14. siječnja, utorak)

Neki se zaljubljuju da što manje plaču i da ne budu tužni.

NEVJERNICI POSTAJU VJERNICI

(16. siječnja, četvrtak)

Alma je nevjernik. Roditelji su joj ateisti ali se i ona s nama, prije nego sjednemo za objed, moli. U početku je samo, solidarno s nama, otvarala i zatvarala usta. Poslije nekoliko dana već je glasno molila.

Danas i nevjernici postaju vjernici u svojim srcima.

GODINE KOJE LETE

(17. siječnja, petak)

Bit će da je moj tata najneophodniji u obrani grada jer nikako da dobije »ausweis« a drugim roditeljima to uspijeva. Ne bude li uskoro unaprijeđen u bojnika, naljutit ću se na njega.

Danas je došao Tihanin tata, s mnogo sitnih poklona i gomilom novina. Novine nam najviše nedostaju. Čitamo ih od prve do posljednje stranice.

Tihanin tata ispričao nam je jedan tragičan događaj, o srednjoškolcu koji je smrtno stradao na Krku, u izbjeglištvu.

Bio je učenik II. razreda prometne struke a imao je sedamnaest godina.

Stradao je udišući miris ljepila iz plastične vrećice. Uvečer sam upitala gospođu koja nam predaje engleski jezik zašto nam je Tihanin tata govorio o ovom događaju kad mi nemamo ni petnaest godina.

»Danas ti je trinaest godina«, odgovorila je gospođa učiteljica, »već sutra će ti biti sedamnaest«.

ZGUBIDAN

(18. siječnja, subota)

Korčika je dobio pismo iz Osijeka. Dečki iz njegove družine (on kaže i I. bojne), koji su ostali u gradu, pisali su mu o svojim doživljajima. Nisu u podrumu, već za mjesnu zajednicu raznose pozive po kućama (preostalim stanovnicima), služe »civilnoj zaštiti«.

Prepričavao nam je ono što je čitao: Mario i Bernard našli su se na trgu kad je zapucalo. Stali su uz najbliži zid i promatrali kako preplašeni građani traže najbliži zaklon. Jedan od snalažljivijih nestao je u uličnom šahtu: sjurio se u otvor za kanalizaciju. Iza njega ostao je samo šešir...

Čovjek je izgubio šešir ali spasio je glavu.

Njegovi se prijatelji kriomice privuku gradskom stadionu i promatraju s dalekozorima četnike kod Poljoprivrednog fakulteta. Vide ih i prostim okom a s dalekozorom kao na dlanu.

Čitavog dana nervozno je mrmljao. Hodao je uznemiren hodnikom i mahao pismom.

»Što ja tu radim!«, protestirao je, »gubim vrijeme, gubim dane. Ja sam Zgubidan!... Pobjegao sam četiri stotine kilometara daleko dok se moji prijatelji i suborci bore... Ne kriju se kao ja u mišjoj rupi!«

»Korči, ne možete svi ratovati. Ti si nam odviše dragocjen, tebe moramo sačuvati«, šalio se s njim gospodin Matija. On je bio jedini učitelj u Pinkafeldu i jedini se smio šaliti s preozbiljnim Korčikom.

»Da, treba me sačuvati za sjeme a bolji od mene ginu!«

»A što rade bolji od tebe?!«, pitao je gospodin Matija.

»Raznose pozive mjesne zajednice, provjeravaju sumnjivce koji se smucaju po gradu i miniraju zgrade, love petokolonaše, prijavljuju snajperiste...«

»Nisu oni snajperiste ni vidjeli«, potcjenjivački je mahnuo rukom gospodin učitelj.

»Jesu«, tvrdio je Korčika, »danju ih vrebaju i prijavljuju, noću odlaze u racije.«

»Ma neće biti, Korči, oni uvečer odlaze jedino na spavanje... Oni se hvale i ne treba ih preozbiljno shvatiti. Nemaju oni ni oružja a ti imaš. Tvoje je oružje škola!«

»Njihova je škola – oružje!«, zavidio im je Korčika.

»Znanje je najjače oružje«, tješio ga je učitelj na što je Korčika odmahnuo rukom odustajući od nadmudrivanja.

»Mi ovdje slušamo budnice i davorije a oni grmljavinu topova. Ne mogu »četama« poželjati ni pjesmu putem radija.«

»Kakvu bi im pjesmu poželio, Korči?«

»Pa... na primjer: Brz povratak Dušanu s baranjskog benta s pjesmom UČINI BAR JEDAN POGREŠAN KORAK – zna

se kamo, nije mu dešifrirao svoju želju, ili onima koji nasreću na moj Jug II, poželio bih sretno useljenje u novu grobnicu s pjesmom: Veseli se kućedomaćine... A ja... a mi – ne okupljamo se uvečer oko neprijatelja, već – kao mušice – oko svjetiljke ispred internata...«

Gospodin učitelj Mato je šutio. A i što da mu kaže?

POGLED KROZ KLJUČANICU

(19. siječnja, nedjelja)

S jedne i s druge strane hodnika, u prizemlju i na katu, nalaze se spavaonice. Nasuprot soba su WC-i i kupaonica s tuševima.

U bravi kupaonice nema ključa pa se nerijetko događa da se dečki »zabunom« zalijeću u kupaonicu kad se tuširamo ne bi li nas zatekli gole. Tako se dogodilo da je Marijan vidio голу Nađu, iz VIII. b. Otada jedna od nas budno stražari ispred vrata dok se ostale kupaju.

HOĆE LI NAS PRIZNATI I NAŠ SUSJED SEKULIĆ

(20. siječnja, ponedjeljak)

Danas nas je opet posjetio naš ravnatelj. Željno smo ga očekivali još od 15. siječnja (Dana priznanja Hrvatske), jer je on najbolje znao što se događa u Osijeku i kada ćemo se vratiti kući.

Pripovijedao nam je detaljno o osječkoj svakodnevicu a mi smo ga slušali sa zebnjom u srcu. Govorio je i govorio ali mi smo iz njegovih riječi jasno shvaćali što je htio pre-

šutjeti: da se u Osijek ne možemo vratiti do daljnjega. U Osijeku se, unatoč priznanju Hrvatske, pucalo i dalje.

Hrvatsku su priznali: Njemačka, Austrija, Island, Vatikan... Hoće li nas priznati i moj susjed Sekulić?

BUBULJICE ILI MARIO

(22. siječnja, srijeda)

Mario je rekao da mu se ne sviđa Tihanino lice jer je puno bubuljica...

Nina joj je to prenijela i Tihana je istog dana otišla u Pinkafeld i kupila najskuplju kremu protiv bubuljica (za 100 šilinga!). Toliko se mazala njome da joj je sve lice gorjelo, kao u vrućici.

»Oslobodit ću se svojih bubuljica kako god bilo«, rekla je.

Mario ili bubuljice. Jedno drugo isključuje, oboje ne ide zajedno.

Kad je vidjela kako je sućutno promatramo sudjelujući u njezinoj boli, rekla je iskreno:

»Čitala sam da su nekoć Japanke nosile tjesne drvene cipelice kako bi im stopala ostala malena, što je bio znak ljepote. Koliko je tek to boljelo!«

TRGOVINA RODOLJUBLJEM

(23. siječnja, četvrtak)

Korčika naplaćuje deset šilinga za presnimavanje hrvatskih borbenih pjesama sa svoje kazete.

Za pjesmu »Čavoglave« naplaćuje petnaest.

JESAM LI POSTALA DJEVOJKA?

(25. siječnja, subota)

»Mama«, šapnula sam u slušalicu, »dobila sam je!«

»Što, mila?«

»Ma, znaš...«

»Ne znam, dušo.«

Ogledavala sam se bojeći se da me tkogod ne prisluškuje.

»Mje-se-čni-cu...«

»O, velika moja djevojčice«, raznježila se mama, »toliko sam željela da u te dane budem s tobom... da ti pomognem...«, zaplakala je.

Moje je srce burno tuklo.

»Nitko mi nije morao pomoći, sve sam znala...«

Dogodilo se upravo onako kako si mi govorila...

Ispričat ću ti sve čim se prvi put budemo vidjele...

Jesam li sada djevojka?!«

Mama je malo šmrcala i uzdisala a onda izusti otužno:

»Jesi, dijete moje, jesi...«

SAMO HRVATSKO

(27. siječnja, ponedjeljak)

Od slučaja »križanja ćiriličkih tekstova«, gospođa učiteljica Grčić tumači nam samo latiničke tekstove, hrvatskih pisaca, ijekavskog izgovora.

KAO U KUKAVIČJEM GNIJEZDU

(28. siječnja, utorak)

Danas sam napokon dobila Zlatičino pismo: proradila je veza Zilligtal-Pinkafeld via mama Matković Osijek... nažalost, opet će uslijediti prekid jer Zlatica odlazi u Nagytad, u Mađarsku, gdje joj se nalazi majka. Javit će mi se ponovno čim se smjesti.

Zlatna moja Zlatica. Interesira se za kolegice iz razreda o kojima ni ja ništa ne znam. I ne zna da sam u tuđem razredu, kao kukavičje jaje u tuđem gnijezdu. Lijepo mi je u njemu, sigurno je i našla sam nove prijateljice – ali gnijezdo je tuđe.

Sjetila se i Zlatica naše zajedničke prijateljice Dare, za koju do jučer nismo ni znali da je Srпкиnja. Do jučer nam to nije bilo važno, danas je, čini se, najvažnije.

Dara i njezini roditelji su »na drugoj strani«. Ona ide u školu s novim prijateljicama, u novoj domovini. Razmišlja li o meni, sjeća li se zajedničkih tajni? Zna li da je naša škola razrušena? Da sam našla sigurnost u tuđoj zemlji?

Voljela bih je još samo jedanput susresti, da je pogledam u oči, da čujem što bi mi Dara rekla.

NE UKRADI!

(30. siječnja, četvrtak)

Od Austrijanaca smo mnogo naučili. Jedna od lekcija bila je: ne ukradi!

Austrijski srednjoškolski boravili su na katu iznad nas a jedan od naših učenika otkrio je da svoje sobe ne zaključavaju. Tome nije mogao odoljeti i jednoga je dana odšetao kat iznad nas i iz jedne sobe otuđio trenirku.

Nitko ga nije vidio, nitko ga nije prijavio i on se osmjelio: ponovno je otišao gore i ukrao: walkman. Ali tada je došao njihov nastavnik i požalio se našim učiteljima. Pretražili su sve sobe ali ukradenih predmeta nije bilo. No, stara i iskusna gospođa Linda, koja je nekoć radila u učeničkom domu, brzo je prepoznala sumnjivca. Ispitivala ga je dugo i uporno ali on nije priznao krađu.

»Momče«, bila je strpljiva s njim, »ako i nisi učinio ovo nečasno djelo, sigurno znaš tko je to učinio? Reci nam njegovo ime«, poticala ga je na priznanje.

»Znam«, napokon je priznao. Činilo se da je bio slomljen, ali nije bilo tako. Bio je tek pokoleban.

»Reci nam tko je to učinio. Vratit ćemo predmete vlasnicima, ispričat ćemo im se – i sve zaboraviti«, obećavala je učiteljica.

»Zakunio sam se majkom da neću izdati počinitelja«, rekao je osumnjičeni. Uporno je ponavljao da se zakleo, ne smije progovoriti...

»Zakleo si se da nećeš reći... Vidimo da držiš do svoje zadane riječi iako nas time beskrajno mučiš, ali nisi se zakleo da nećeš napisati ime počinitelja, zar ne?«

Dječak se zbunio.

»Nisi se zakleo da nećeš napisati njegovo ime...«

Tvoja časna riječ neće biti prekršena ako ga napišeš, a ne izgovoriš«, pomagala mu je.

Uzela je list papira.

»Napiši njegovo ime, ne moraš ga izgovoriti.«

I dječak ga napiše.

Dalje je sve išlo brzo i lako.

KRIŽNI PUT

(2. veljače, nedjelja)

Danas nas je gospođa Škarić povela na »Kreuzweg«, križni put, na izlasku iz Pinkafelda. Na svakoj od četrnaest postaja nalazi se kućica s mozaikom – prizorima Spasiteljeve muke. Na brdašcu je kapelica.

Gospođa Škarić glasno je molila molitvice ispred svake postaje. Mi smo pobožno šutjeli i razmišljali o biblijskim porukama. Ja sam razmišljala o svojoj domovini Hrvatskoj i o njezinom tegobnom putu do samostalnosti i europskog priznanja. Razmišljala sam o njezinom posrtanju, padanju i podizanju.

Pada Hrvatska pod teretom svog križa i rijetki joj ga pomažu nositi.

Mora li Hrvatska biti razapeta da bi živjela?

SVOJE NE DAJ, TUĐE NE DIRAJ!

(4. veljače, utorak)

Iako je Pinkafeld u Burgenlandu (a u Burgenlandu žive Gradišćanski Hrvati), u Pinkafeldu sam čula samo jednog čovjeka koji je govorio hrvatski. Bio je to naš svećenik, pater Johann Zakall (većina je Hrvata sjevernije, oko Željeznog).

U jednom razgovoru s njim saznali smo da su Hrvati došli u Gradišće prije otprilike četiri stotine i pedeset godina. Do 1921. godine bili su u sastavu Austro-Ugarske države a potom i Austrije, kada ova pokrajina i dobiva ime Burgenland.

Tijekom nekoliko stoljeća Hrvati su sačuvali svoj hrvatski jezik, svoju katoličku vjeru, svoje običaje i kulturu. Staru domovinu nosili su u srcu i duši, novu su poštovali.

Otprilike prije četiri stotine i pedeset godina su i Srbi u Hrvatskoj. Staru su domovinu sačuvali u srcu i duši, ali novu ne poštuju.

DAMA S MAJČINIM BRKOVIMA

(8. veljače, subota)

Jutros, za vrijeme doručka, ugledala sam svećenika. Učinilo mi se patera Zakalla. Pomislila sam da će nas blagosloviti, ispovjediti ili pozvati na svetu misu, ali kad se približio, vidjela sam da je u svećeničkoj odjeći naš šef kuhinje, gospodin Kurt.

Gospođe u kuhinji: Eva, Rosi, Lori i Martha također su bile neobično odjevene. Nalikovale su amazonkama (umjesto lukom i strijelom vitlale su kuhačama). Ubrzo sam saznala o čemu se radi: u Pinkafeldu je karneval.

Poslije podne, na ulicama, šetale su ozbiljne gospođe s ogromnim dječjim brkovima, s pjegicama oko nosa. Prodavačica u trgovini bila je odjevena kao Pipi Duga Čarapa (s kikicama koje su smiješno stršale ustranu), s raznobojnim čarapama do koljena. Uz blagajnu je sjedila »časna sestra«...

Djevojke su izvrnule haljine, dečki kapute. Jedan, s gusarskim povezom preko oka, vozio je kamiončić s kojega su njegovi prijatelji bacali djeci bombone i čokolade. Maškare su prolaznicima dijelile još tople krafne i piće. Pjevalo se i sviralo.

Uvečer smo saznali, iako se to od nas krilo, da je u podrumu internata karnevalska zabava. Pozvane su i naše učiteljice. Kako su se maskirale nismo mogle vidjeti jer je u hodniku stražario domar, odjeven kao klaun.

Bit će da su izgledale ludo i nezaboravno.

MOLIM SE DA LJUBAV NADJAČA MRŽNJU

(9. veljače, nedjelja)

Na misi, za vrijeme propovijedi, svećenik je govorio o Isusu kojeg je davno četrdeset dana iskušavao u pustinji. Zato u Očenašu molimo:

NE UVEDI NAS U NAPAST!

Svećenik nam je govorio i o Majci Božjoj koja je, davno nekoć, kao naše majke danas, morala napustiti svoj dom i samo s djetetom u naručju bježati u tuđinu. I ona je, kao mnoge naše majke danas, primila u krilo mrtvo tijelo svog ljubljenog sina. Savjetovao nam je da se u svojim molitvama preporučimo Majci Božjoj koja će nas razumjeti (u našoj će boli prepoznati svoju). Razumjet će naše nevolje i zagovoriti nas kod Gospoda.

Iako nisam majka, i ja se molim Majci Božjoj. Molim se da mi srce ne ispuni mržnja i da ne prezrem dojučerašnje

prijatelje i prijateljice druge vjere, da moja ljubav bude veća od zla koje su nam nanijeli njihovi očevi i braća.

KORČIKU NITKO NE NAZIVA

(11. veljače, utorak)

Korčika najdulje sjedi uz telefon: zovu ga od kuće, iz garde, prijatelji... Pola sata sjedi uz telefon i ponavlja: »Da... da...!«

Danas smo otkrili da ni sa kim ne razgovara, da s druge strane žice nema sugovornika.

Kao da fotografira »na prazno«.

Otada ga više ne zovu iz štaba, ni od kuće. Nitko ga ne zove.

OKLIZNULI SMO SE

(13. veljače, četvrtak)

Od danas više ne smijemo na klizalište jer su se naši dečki potukli s jednim malim Srbinom, vršnjakom. Pojavio se odnekud i ne znam što se sve zbivalo prije tučnjave ali znam da je mali odnekud izvukao nož »skakavac« a naši dečki vješalice iz garderobe.

Netko je pozvao žandarmeriju i oni su ubrzo stigli: odvezli su jednog »njihovog« (onog s nožem) i jednog našeg, Marijana.

Kad se Marijan vratio, ponašao se vrlo nadmeno. Hvalio se da je bio uhićen zbog Hrvatske. A on je za nju spreman i umrijeti.

Ostali učenici zavidno su ga promatrali. Marijan se otada ne odvaja od Korčike.

Naklizali se nismo, okliznuli se jesmo.

DAN SV. VALENTINA

(14. veljače, petak)

Tihani je Nepoznati Netko poslao ljubavno pisamce, u stihovima:

»Podigni glavu, Tihana, ne veni,
oni koji se sretnu za Valentinovo,
na vječnu ljubav su osuđeni!«

Bila je to najozbiljnija tajna ljubavna poruka koju je neka od nas djevojčica primila. I najljepša. Ostale su bile javne, neozbiljne, šaljive (čitavog dana donosile su ih dječaci djevojčicama). Poruke su bile ljupke (mirisale su na spomenare) ali nijedna nije bila nježna kao Tihanina.

Ne znam tko je bio Sv. Valentin (prije nego što je postao svetac) ali znam da se na Valentinovo šalju ljubavne poruke onome tko ti je drag. Zavidim Tihani (koja je puderom uspješno prekrila bubuljice na licu) na sreći koja ju ispunjava.

Tihani je četrnaest godina. Hoće li već iduće godine netko i meni, za Valentinovo, poslati ljubavno pisamce?

VOLE NAS

(15. veljače, subota)

Subotom i nedjeljom su kuharice slobodne, ne kuhaju nam. Hranu nam dovoze vojnici, u kazanima (da nam daju dvopek i da jedemo iz vojničkih porcija, osjećali bismo se kao u vojarni).

Čini mi se da su nas kuharice osobito zavaljele. Svi su vrlo fini i ljubazni ali – one nas vole. Osjećam to. Jedna od njih, Eva, pozvala je, nas djevojčice koje pomažemo u kuhinji, da je idućeg dana posjetimo. Doći će pred nas jer ne stanuje daleko.

VOLE NAS. ALI...

(16. veljače, nedjelja)

Bile smo uzbuđene i sretno: gospođa Eva zaista je došla po nas i odvela nas u svoj stan. Evin je stan lijepo ureden, s ljupkim zavjesicama i prozorima punim cvijeća... Najzanimljiviji je bio razgovor, to je trebalo čuti: Austrijanci i Hrvati razgovarali su engleskim jezikom. Unatoč tome razumjele smo se, osobitio kada je Evin suprug iznio pred nas gomilu kolača, sladoled sa šlagom i kolače.

Bilo nam je vrlo ugodno ali nismo dugo ostale. Prije nekoliko dana čula sam kada je netko u kuhinji rekao našoj učiteljici: »We love you but you have stayed too long!«*

PISMO IZ ZAVIČAJA

(19. veljače, srijeda)

Korčika je dobio pismo iz Osijeka i svi su ga zapitkivali tko mu i što piše. Mrk, šutke je odmahivao glavom i prolazio prstima kroz kratko ošišanu kosu, kao u američkog marinca. (Kad je došao, na zatiljku je imao ušišana slova RH: Republika Hrvatska.)

Kad su već svi odustali, pa i Borbaš, a ja se našla uz njega, upitala sam ga – nezainteresirano – što mu piše družba? Već umoran od nećkanja pružio mi je pisamce? Hitro sam ga uzela i pročitala dok se ne predomisli.

* Mi vas volimo ali ostali ste suviše dugo.

Pisali su mu prijatelji o situaciji u Osijeku i ponajviše o njegovoj baki. Kuća je bila svakodnevno na udaru četnika iz Tenje pa je vrlo brzo bila i pogodena. Baka je tada odselila u Industrijsku četvrt ali i tamo joj je pogodan stan. Pobjegla je u neki napušteni stan u Tvrđi ali i Tvrđu su gadali... Kamo stara ode, najviše se puca. Prijatelji mu poručuju neka se ne brine, oni je posjećuju i ako bude trebalo, i treći put će je seliti...

Pisali su mu i o pucnjavi u gradu: o prvoj granati koja je najopasnija, ona ubija. Iznenađujuća je i smrtonosna. Ostale samo razaraju jer se ljudi poslije prve razbježe.

Kafići svih onih koji su pobjegli u Srbiju svakonoćno lete u zrak. Kažu da u Osijeku ima još Srba. Nema ih mnogo ali ima. Kukavice su. Kao i neki Hrvati koji se oblače u haljine i bježe vlakom, pa ih vojna policija skida na prvoj idućoj stanici. Silom ih izvlače ispod klupa...

Srbi koji su otišli, pišu mu, više im nisu prijatelji a oni koji su ostali – jesu.

Nabavili su mu kapu i majicu gardiste.

Na kraju mu pišu da rat neće tako brzo završiti, sve dok gardisti ne dođu do Dunava. Već bi došli ali kada god uđu u Baranju, moraju se vratiti...

I, na kraju, pozdrav: ZA DOM UVIJEK SPREMNI!

– Šarac, Gicara, Sifon, Šmajser i Papak.

SVATKO IZABIRE SVOJ PUT

(25. veljače, utorak)

Gospođa Grčić je pročistila svoje grlo iskašljavajući se (to joj je od prekomjernog pušenja). Pogledala nas je nesigurno i započela:

»Djeco, vi znate da je među vama bilo malih nacionalističkih ispada... da ste se busali u svoja mala hrvatska prsa i kada to nije trebalo... Danas ću vam stoga reći nekoliko riječi o toleranciji, o međusobnoj snošljivosti, o međusobnom razumijevanju, o suživotu, o zajedničkoj supatnji (gospođa Grčić rado se literarno izražava).

Želim vam govoriti o smrti jednog mladića ne komentirajući je. Vi razmislite o tome i svatko neka za sebe izvuče zaključak ili pouku. Vjerujem da ćete poslije ove priče preispitati svoje postupke i korigirati svoje stavove...

Radi se o dvadesetpetogodišnjem mladiću, Momčilu Vučkašiniću, iz Bjelovara, Srbinu, koji se prijavio u gardu zajedno s prijateljima, u listopadu 1991. godine. Ubijen je u slavonskom selu Komletinci, u blizini Vinkovaca, početkom prosinca 1991., kada je s još petoricom hrvatskih boraca upao u zasjedu... Poginuo je pogoden u vrat i usta... A prije nego što je poginuo, njegova su usta izgovorila ove riječi, upućene prijatelju:

»Dragi Dražene,

želio bih ti objasniti zašto sam se aktivno uključio u ovu kladnicu. Istini za volju, nikad im neću oprostiti što su me natjerali da ih ubijam. Nisam heroj, umirem od straha, ali ne mogu da ne sudjelujem... Ne mogu mirno sjediti doma

i tavoriti u nekom iščekivanju. Moram biti aktivan, biti u prvim redovima događanja.

Ja sam porijeklom Srbin. Ne sramim se toga. Nikad se neću odreći svog imena i porijekla. Žao mi je što ratujem baš protiv Srba ali ja tu ne mogu ništa. Svoj sam put izabrao, pa kako bude...«

»Kako je bilo, čuli ste!«, završila je s pričom učiteljica.

ZIMA BEZ SNIJEGA

(26. veljače, srijeda)

Proteći će i zima a u Austriji, u Pinkafeldu, neću ugledati snijeg. Mislila sam da je Austrija šest mjeseci pod snijegom. Ovih smo dana gledali prijenos zimskih olimpijskih igara iz Francuske, iz Albertvilla.

Da je Pinkafeld bio domaćin zimskih olimpijskih igara, one se ne bi mogle ni održati.

ŠTO JE TRAŽIO KORČIKA?

(28. veljače, petak)

Danas su nas napokon posjetili roditelji, nakon gotovo tri mjeseca našeg boravka u Austriji. Znali smo da će doputovati, pa noć uoči njihova dolaska nisam mogla dugo usnuti. Ni moje sobne prijateljice. Neprekidno smo razgovarale o roditeljima. Veselile smo se što se borbe u Osijeku stišavaju. Dobar je znak bio i podatak da će doputovati preko Hrvatske i Slovenije, neće morati preko Mađarske.

Roditelje smo očekivali u toku dopodneva ali prispjeli su već rano ujutro. Nisu nas iznenadili jer smo već od četiri sata bili na prozorima. Kako se tko budio, tako je ustajao, prilazio prozoru i čekao. Dolazak osječčkog autobusa očekivala sam kao slijetanje svemirske letjelice, kao da nam dolazi IT, a ne roditelji.

Ni njihovo uzbuđenje nije bilo manje. Vidjelo se čim su izašli iz autobusa po pogledima kojima su nas tražili, po prozorima. Izvikivali smo njihova imena i mahali im ne znajući što bismo prije učinili: razgovarali s prozora ili se sjurili dolje. A kako istrčati dolje kad smo sve u pidžamama?!

Znala sam da će doći samo mama (samo je jedan roditelj mogao doći) i znala sam da će ostati tek nekoliko sati, pa sam ih isplanirala u detalje. Mama mi dolazi u posjet, ja sam domaćica i ne smijem zakazati.

Poslije suza u očima i knedle u grlu napokon u maminom zagrljaju. Ni ona nije mogla sakriti suze, ni htjela. Bile su suze radosnice, drukčije od onih na rastanku, u Osijeku. Grčila me nespretno s paketima u rukama, s torbicom o ramenu – lica punog mojih poljubaca.

Najprije ih je pozdravio naš ravnatelj a zatim smo ih pozvali u svoje sobe. Bio je vikend i nije bilo austrijskih srednjoškolaca. Dobili bi »mlade« da su vidjeli strku koja je nastala i čuli naše dovikivanje.

U prvih pet minuta morala sam kušati dimljenu kobasicu, kuhanu šunku, francusku salatu, kolače, sok. Tata je poslao poseban poklon...

Dugo priželjkivana pizza (tipa »grande«) na koju sam dugo pikirala to mi jutro u pizzeriji nije prijala: već sam bila

sita ali oči su, priznajem, bile veće od želuca. A pizza, cola i mamino pivo 150 šilinga, a svaki se šiling množi s osam ili devet... U Austriji smo svi vješto preračunavali odnose valuta. Svi smo postali štedljivi i škrtiji.

Maleni dragi Pinkafeld obišli smo za pola sata. Pokazala sam mami rječicu Pinku po kojoj je gradić dobio ime, crkvu u koju odlazimo, središnji trg s »Mariensäule mit Statue«, Gradić jednokatan ili prizeman, besprijeckorno čist. Prazan i hladan, ali topao.

Kad su roditelji odlazili, dugo smo im mahali, nesretni. Svi osim Korčike kojemu nitko nije došao.

On je dugo tražio nešto u obližnjem grmu, sagnute glave, iako ništa nije izgubio.

LJUBAV JE SLIJEPA

(29. veljače, subota)

U Tihaninu sobu je ušao Mario. Njezine sobne drugarice su se značajno pogledale i, izgovarajući se hitnim obavezama, izašle iz sobe naglasivši da se neće vratiti bar pola sata.

Tihana i Mario su ostali sami. Da ih tkogod ne zatekne, od učenika ili dežurnih učiteljica, osigurali su vrata stolicom, čiji su naslon podmetnuli pod kvaku (brave su bez ključa i vrata se ne mogu zaključati). Jedna od dežurnih učiteljica ušla je u sobu i zatekla ih u zagrljaju. Ljubili su se.

Zaljubljeni su zaboravili da se vrata sobe otvaraju povlačenjem van, a ne unutra...

PISMO IZ NAGYATADA

(1. ožujka, nedjelja)

Dobila sam pismo iz Nagyatada. Pisala mi je Zlatica o sebi i o svom dugotrajnom izbjivanju iz Osijeka.

Pisala mi je i o tome kako su jedne slobodne subote posjetili autobusom prilično udaljeni Szigetvár i staru utvrdu Nikole Šubića Zrinskog o kojem smo učili u školi, iz povijesti. U sigetskoj tvrđavi nalazi se stalna izložba s ogromnim crtežima bitke (koju su Hrvati izgubili protiv nadmoćnijeg neprijatelja, Turaka) te fotografijama i ostacima starog oružja i oruđa. Kupila je, piše, i nekoliko razglednica koje će mi pokazati čim se vratimo u Osijek.

Zlatica se žali na hranu koja nije baš po njezinu ukusu. Svakog dana jedu rižu.

Strpljiva je Zlatica kao Kinez ali Osijek joj neizmjereno nedostaje i ne može dočekati da se vrati kući, u naš razred i da sve bude kao nekada.

TUGA ZA ZAVIČAJEM

(2. ožujka, ponedjeljak)

Učenici iz Češko-Slovačke, Mađarske i Istre vraćaju se u Osijek. I grupa učenika iz Austrije vratila se u Osijek. O našem povratku se ne govori, samo se mašta.

Zar smo zaboravljeni?

Znamo da naš grad još uvijek napadaju »iz zloglasnog četničkog uporišta Tenje« i da je u njemu nesigurno ali mi bismo se ipak željeli vratiti. Razmišljam o djevojčicama iz Te-

nje: kada će se one vratiti u svoj zavičaj? Kada će se Iločani vratiti u Ilok, Bjelobrđani u Bijelo Brdo, Vukovarčani u Vukovar?

Dobro nam je i lijepo u Pinkafeldu – ali »tuga za zavičajem ubija radost za svakim novim krajem«.

PROLUPALA SAM

(5. ožujka, četvrtak)

Već nekoliko dana nisam ništa zapisala u svoj pinkafeldski dnevnik... Danas prvi put nisam doručkovala, za ručak sam pojela samo kolač. Na nastavi sam sjedila kao kamen, nisam čula ni riječi. Buljila sam u prazno, ni u koga, nikamo.

Poslijepodne sam režala na sve koji su mi se obratili, uvečer sam se posvadala s Lidijom, predobrom djevojčicom iz svoje sobe, ni zbog čega: Otišla je u kupaonicu u mojim papučama i smočila ih. Prigovorila sam joj. Samo me pogledala, začudena, a u meni kao da je netko podigao ustavu koja je dugo zadržavala mutnu vodu i iz mene je provalila prljava rijeka, mulj. Čekala je strpljivo da se isplačem. Tada mi je prišla i šutke me zagrlila. Nije izustila ni riječi, a to je bilo najrječitije.

Bila je to moja »žuta minuta«. Valja meni u prodavaonicu snova.

BUSANJE U MALA HRVATSKA PRSA

(6. ožujka, petak)

Danas smo pisali sastave za pinkafeldske novine, o sebi i o svojoj izbjegličkoj sudbini.

Svi su dečki na početku sastavka napisali:

CROATIA I ZA DOM SPREMNI!

Na dnu sastavka još većim slovima:

UVIJEK ZA DOM SPREMNI!

SPAVANJE BEZ SNOVA

(8. ožujka, nedjelja)

Šuška se o našem skorom povratku u Osijek. Sinoć, do kasna, nisam mogla usnuti. Poslije molitvice brojala sam ovce, krave, piliće i ne znam što sve ne. Uzalud.

A kad sam usnula, spavala sam dugo i tvrdo. Bez snova.

VRAĆAMO SE KUĆI...

(9. ožujka, ponedjeljak)

Neopisivo sam sretna – za nekoliko dana vraćamo se kući. A sreća je izmiješana s neopisivim strahom od onoga što ću zateći u svom lijepom Osijeku.

Hoćemo li se vratiti u ruševine? Je li i naša kuća pogođena? Mama mi je stalno ponavljala da nije ali bojim se da jest i da tako govori samo zato da ne brinem i o tome.

Više sam vjerovala vijestima s radija nego njezinim telefonskim izvještajima.

...
 Iduće večeri oprostili smo se od naših domaćina. Oni su nam priredili blagdansku večeru a naš im je ravnatelj poklonio uramljene slike, akvarele koje je izradio naš nastavnik likovnog, akademski slikar, s motivima iz našeg zavičaja.

Svečano-tužno-radosno raspoloženje upotpunio je mladi austrijski umjetnik koji je odsvirao na klaviru nekoliko klasičnih kompozicija. Iz hodnika je dopirala »Bojna Čavoglave« koju je uporno emitirao Korčika.

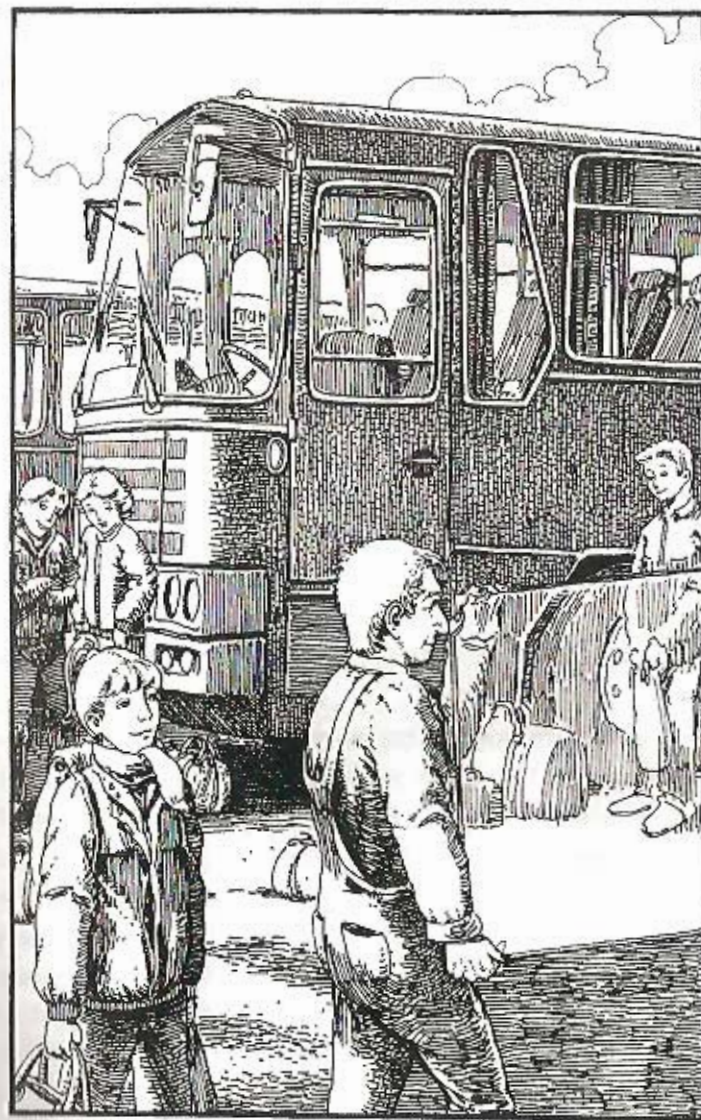
Učiteljice su na dobrom njemačkom jeziku razgovarale s domaćinima.

Nitko od nas nije ni pomišljao na spavanje, ni da legne u krevet. Pidžame su već bile spakirane s ostalom odjećom i knjigama. Svi smo, kao u groznici, hodali po sobama i hodnicima. Zaljubljeni su se držali za ruke i obećavali su vječnu ljubav. Nešić se zaklinjao da će, čim se vrati kući, uzeti djevojačko prezime svoje majke: Pavelić. Oni ravnodušniji hladno su analizirali zaključene ocjene, oni pažljiviji pakirali su sitne poklone kupljene za roditelje...

NA MUCI SE POZNAJU JUNACI

(11. ožujka, srijeda)

U Osijek smo se vraćali s tri autobusa. U dva smo se smjestili mi i učitelji, treći je bio ispunjen poklonom pin-kafeldskih prijatelja – poklonili su nam stakla (izrezana po mjeri) za sve porazbijane i oštećene školske prozore. To smo nosili sa sobom. Ono nevidljivo a dragocjenije nosili smo,

poslije sto pinkafeldskih dana, u sebi: sjećanje na one koji su nam pomogli kad nam je pomoć bila najpotrebnija.

»U dobru je lako biti dobar«, kaže narodni pjesnik, »na mucu se poznaju junaci!«

Mi smo u mucu prepoznali pinkafeldske prijatelje.

HOĆE LI DOĆI PETAR PAN?

(Istog dana uvečer)

Ležim u svom krevetu, u svojoj sobici, i razmišljam o svemu što mi se dogodilo za minulih pola godine... Drago mi je što sam zapisivala svoje doživljaje i razmišljanja u svoj mali »ratni dnevnik« i ne sluteći da ću poslije prvog dijela pisati i drugi.

Ne mogu usnuti. Želim da mi u sobu uđe mama i da me, kao nekoć davno, uspava pričom. Ali mama neće ući da mi ispriča priču, ući će samo da me poljubi prije spavanja. Već sam velika.

Razmišljam o onima koji su ostali bez mame ili tate, brata ili djeda. Tko će njima pričati priče i bajke kada im bude najpotrebnije?

Dok me nije bilo, tata je na zid sobe naljepio ogromni kalendar »Večernjeg lista«, s reprodukcijom umjetničke slike na kojoj prepoznajem Svetu Obitelj, u društvu Svete Ane i njezinog dječaka, Sv. Ivana Krstitelja. Povrh moje glave nalijepljena je velika fotografija u boji Sv. Oca Pape. Smiješi se svetački starčić...

Klizim pogledom po dragim predmetima... Čitava jedna policica ispunjena je lutkicama i igračkama kojih se, iako sam

odrastala, nisam mogla odreći. Većinu sam odbacivala ali moje najintimnije društvo je ostalo.

Posve su blizu, gotovo bih ih mogla dotaknuti rukom i pomilovati, ali osjećam ih sve manje svojima. Svakodnevno gube neobičnu tajanstvenost koju su godinama krile, a čar je u tajanstvenosti.

Prisjećam se, večeras, jedne tatine priče, iz njegova djetinjstva, o tome kako se on osjećao kada su dragi predmeti počeli gubiti tajanstvenost. Njegovi roditelji godinama su imali na zidu sobe sliku Sv. Trojstva, veliku, uramljenu u teški okvir. Ovu je sliku njegov tata povremeno skidao sa zida, nešto bi pokrenuo straga i odjedanput bi se začula sitna zvonka svirka. Bila je to »Slika koja svira«.

Ta ga je slika čitavog djetinjstva opčinjavala sve dok jednoga dana nije shvatio da sa stražnje strane slike postoji jedva vidljiv otvor za ključić. Kada bi njegov tata bio osobito dobre volje, pokrenuo bi ključićem nevidljivi mehanizam i začula bi se tiha, nestvarna glazba. Trajala bi minutu-dvije i utihnula.

Onoga dana kada je tata shvatio da je na poledini slike ugrađen obični mehanizam za navijanje, rasplinula se tajna. Kao da je s pozlaćenog predmeta pala lažna pozlata.

To saznanje razočaralo je mog tatu jer ono više nije bila »Slika koja svira« već obični, jeftini glazbeni mehanizam ugrađen u sliku, koji poslije nekoliko okretaja ključem ponavlja svoju sitnu monotonu melodiju, uporno kao vergl.

Tata je odrastao, predmeti su gubili svoju tajanstvenost, i on je zbog toga bio nesretan.

I ja se večeras tako osjećam. Tajanstveni plašt spuzio je s mnogih dragih predmeta i razgolitio ih. Mnogo sam pro-

živjela za posljednjih šest mjeseci. Osjećam da naglo odrastam i nesretna sam zbog toga jer ne želim odrasti. Svijet odraslih je užasan i plaši me. Želim svijet priča i bajki. Želim ostati Petar Pan u Kensingtonskom perivoju, a ne djevojčica Wendy u Osijeku.

Toplo je i prozor je otvoren. Nebo je ljubičasto, osuto zvijezdama. Uporno gledam kako trepere. Očekujem Petra Pana iako znam da neće doći.

III.

MIR, ALI RAT

*»Gjesto mora, sunca, bljeska
po pučini što se ljeska,
djetinjstva se danas krija
iza ureća punih pjeska.«
(R. Zorko)*

»OPREZ JOŠ UVIJEK NIŠANE NA NAS!«

(14. ožujka, subota)

U Osijeku tišina. Samo što ptice ne zapjevaju onu dječju pjesmicu: »Mir, mir, mir do neba! Treći sam dan kod kuće i tata mi je dopustio da pođem s njim do najbližeg kioska po novine. Ali najbliži kiosk je nedavno oštećen. Skrpali su ga i poduprli majstori, pa je treperio u mjestu kao »kućica na kokošjoj nožici« teško održavajući ravnotežu. U njemu nije bilo »Večernjeg lista«. »Tek smo počeli raditi«, objašnjavala je prodavačica a to dobavljači još ne znaju. Imamo samo »Glas Slavonije«, žvake i poneku razglednicu...«

Kupili smo »Glas Slavonije«, paketić gume za žvakanje i pošli do sljedećeg kioska, po »Alana Forda«. Idući kiosk bio je zatvoren i tata je pristao da krenemo još nekoliko blokova kuća dalje. Osmjeli se i uputili do njega. Po lijepom proljetnom jutru očekivati granate bilo bi kao očekivati grom iz vedra neba, a to se ne događa, zar ne? Usput smo promatrali razrušene kuće zagledajući dvorišta kroz srušene ogre. Krovovi su stršali bez crijepa kao kosturi bez mesa. Na prozorima su umjesto stakala plastične folije, zategnute i mutne. Ispred svake druge kuće je povećća hrpa razbijenog crijepa, cigle, građevinskog otpada – svega onoga što je još prije nekoliko dana bila kuća, dom. Ispred njih izgorjeli automobili.

»Tata, odakle ovaj krš?«, pokazivala sam na hrpe otpadaka, neke su kuće bile oštećene samo šrapnelima.

»Mala moja«, tumačio mi je tata, »što nije oštećeno izvana, oštećeno je iznutra, u dvorištima i vrtovima. Izvana vidimo samo polovicu ruševina...«

Šetali smo zamišljeni a tata nastavi.

»Kuće su srušene iznutra ili su oštećene, kao i mi. Eto, živi smo, krećemo se... Ako i nismo ruševine, načeti smo, uzdrmani smo. Izbačeni smo iz ravnoteže. Mi smo danas drugi ljudi«, zaključio je.

Našli smo napokon i kiosk s »Alanom Fordom«, besmrtni junake pod vodstvom starog paralitičara.

U povratku je tata prelistavao novine a ja sam razmišljala o svojim prijateljicama iz razreda. Jesmo li se i mi promijenili? Koliko će u našem razredu ostati praznih klupa? Jesmo li se i mi promijenili? Vjerojatno. U nekom boljem i mirnijem vremenu ispunjavala bih u razredu nečiji leksikon, čitala spomenar ili lijepila sličice u album, a ja još uvijek pišem svoj mali ratni dnevnik.

Ali kako ispisivati leksikon, čitati spomenar ili lijepiti sličice kad se ne zna kada će u Osijeku započeti nastava i kad je grad još uvijek izlijepljen plakatima na kojima je crtež tenka s natpisom: »Oprez, još uvijek nišane na nas!«

KAO DA JE MIR. A NE RAT

(15. ožujka, nedjelja)

Ni danas se ne puca.

Nedjeljno je jutro osvanulo sunčano, svježe i tiho. Tata i mama piju prvu, jutarnju kavu. Onda tata ustaje i razvlači prozorsku zavjesu, dugo promatra vrt, pa plavetnilo neba.

»Kako je tišina neprirodna«, rekao je, »kao da je mir, a ne rat.«

O PRVOAPRILSKOJ ŠALI SREDINOM OŽUJKA

(17. ožujka, utorak)

Za dva dana je Josipovo. (Tata je čestitao imendan u Mederovcu.)

Prošlu smo noć proveli/probdjeli u podrumu. Nismo imali na čemu spavati jer su tata i susjed Kordić zaključili da je s ratom završeno i dvosjed iz podruma donijeli su u dnevnu sobu. Sjedili smo umotani u deke, na stolicama.

Zar je moguće da sve opet počinje ispočetka? Ili se samo nastavlja?

Sa tri strane neprijatelj tuče grad, »po bokovima i u dubinu«: minobacačima, višecijevnim topovima, višecijevnim bacačima raketa – sve sa »višecijevnima«, da smrti bude što više.

Ujutro je radio javio da nije bilo smrti, tek četvero ranjenih i mnogo stradalih. Materijalna šteta tek će se utvrditi. U toku dana smo saznali da je srušena nama najbliža samoposluga, restoran u Rokovoj, dvadesetak obiteljskih kuća u Gundulićevoj, ribarnica na početku Bakulićeve. Sve ove ulice dotiču se naše, Jahorinske.

»Igra medo kod komšije, doći će i do nas«, bojala se mama.

»Valja nam izdržati do 1. travnja, tada dolaze Rusi, kao snage Ujedinjenih nacija. Tada će nastupiti mir!«, tumačio je tata.

Da ne bude prvoaprilska šala?!

O ŽIVOTU KAKAV JEST I KAKAV BI MOGAO BITI

(18. ožujka, srijeda)

Poslije ručka uključila sam televizor. Na ekranu film o jednoj crvenokosoj djevojčici koja živi u tuđoj obitelji. Bila je sirotica, bez roditelja, i bogate porodice su je uzimale za ispomoć u kući. Nisam sve shvatila jer je film bio serijski ali svakako ću pogledati nastavak jer mi se činio vrlo zanimljivim.

Djevojčica je u filmu imala trinaest godina i voljela je sanjariti. Njezina pak najnovija gazdarica i zaštitnica bila je žena koja nije voljela snove. Stajala je, kako se kaže, s obje noge čvrsto na zemlji. Zašto zapisujem ove nepovezane misli? Zato što je djevojčica, u kratkom razgovoru sa starijom ženom, izgovorila nešto što mi je vrlo blisko.

»Zar nikad ne zamišljate stvari kakve bi mogle biti?«, pitala ju je djevojčica.

»Nikad!«, uslijedio je odgovor.

»O, koliko propuštate gospođice Myrill«, zaključila je zagonetno.

PROLJEĆE KOJE NIJE MOJE

(20. ožujka, petak)

Danas je 20. dan ožujka, petak. U devet i pedeset započinje (kalendarski) proljeće. Dan ranije nego prethodne godine – bit će stoga što je 1992. godina prijestupna.

Da nisam stalno u sobi (i pola sata ispred kuće, zbog varljiva primirja) bila bih u školi. Iz hrvatskog bismo vjero-

jatno pisali o proljeću. Naši bi sastavi vrvjeli od prepoznavanja proljeća koje miriši u zraku. Spominjali bismo sunčane dane, visibabe i ljubičice. U vrtove, u predgrađe, proljeće dođe ranije. Tata mi je pripovijedao kako se na putu po Slavoniji bojao izaći iz automobila i ubrati cica-mace iako su bile nadohvat ruke: nekoliko metara iza kanala, uz asfaltirani put, ugledao je ploču s natpisom:

MINIRANO!

Promatram kroz prozor jorgovan u vrtu naše susjede. On će najprije procvjetati. Pupovi se već naziru. Iz obrezanih ruža nikle su prve mladice, niču đurđice i narcisi.

Proljeće miriše u zraku. Proljeće koje nije moje.

PROLJEĆE '92.

OSJEČANI NE STANUJU OVDJE

(21. ožujka, subota)

U Osijeku se više ne govori o svakodnevnom kršenju primirja nego o ratu.

Vijesti o miru kao da još uvijek nisu stigle u naš grad.

Osječki sportaši nastupaju u gostima kao domaćini. U »Glasu Slavonije« pisci objavljuju svoje ratne zapise, u kazališnoj predstavi (koja je predviđena za današnje izvođenje) nastupaju samo žene.

Muškaraca, pa ni glumaca, nema.

Grad je očajno prazan. Hoće li tko god na ulazu u grad postaviti ogromnu tablu s natpisom:

OSJEČANI NE STANUJU OVDJE!

LADY DY(ANA)

(23. ožujka, ponedjeljak)

Više ne zaključavamo ulazna vrata s dvije brave a kad tko god pozvoni, smijem poći i otvoriti ih. Danju, na ulaznim vratima kuće, ne očekujemo dolazak neprijatelja.

Danas je pozvonila Zlatičina majka. Ona je za vikend doputovala iz mađarskog gradića Nagytada u kojem se već tri tjedna nalazi i moja prijateljica.

»Zašto niste povel i Zlaticu?«, čudila sam se.

»Morala sam je ostaviti u Mađarskoj«, opravdavala se, jer da sam je pvela, teško da bih imala snage vratiti se. Ovako – moram.«

Začudila sam se jer Zlatica već mjesecima nije vidjela ni tatu, ni Osijek i znam koliko joj oboje nedostaju. Njezina majka donijela mi je Zlatičino pismo. Obećala sam joj odmah odgovoriti jer sam joj dugovala odgovor i na pismo koje mi je uputila u Austriju. Sada znam njezinu adresu i moći ću joj češće pisati.

Teta Barbara pripovijedala je o njihovu boravku u Mađarskoj. Smješteni su u bivšoj vojnoj kasarni, ograđenoj žicom... Zabranjen im je izlazak, nemaju telefon i ne mogu se javljati svojim u domovinu. U sobama im je hladno, učenici nemaju ni stol. Zlatica je nezadovoljna i želi se vratiti kući ali ne može jer joj nastava i dalje traje.

Sjetila sam se svog Pinkafelda, dragocjenog utočišta.

Unatoč svemu naši su ljudi zahvalni srdačnim Mađarima koji nastoje biti što bolji domaćini. Posjećuju ih i žene iz dobrotvornih društava širom Europe. Bila je čak i britanska princeza, njezino Kraljevsko Visočanstvo Lady Diana, princeza od Walesa.

Iz Hrvatske, i iz Osijeka, nitko nije došao. O hrvatskim ili osječkim princezama da se i ne govori.

A da je bilo tko došao, jedna od izbjeglih starica poljubila bi mu ruku, kao što je učinila princezi od Walesa.

MEDEROVAC OSJEČKIM SUZAMA NE VJERUJE

(25. ožujka, srijeda)

Minutu do početka Dnevnika u 20 sati u Osijeku je bio mir. Onda su se oglasili sijači smrti.

Ali nas je malo teže uplašiti. Odgledali smo i odslušali Dnevnik, pa »Kafić uzdravlje«, pa serijski film o Maloj Gloriji. Sve do 22 sata i 30 minuta odlagali smo odlazak na spavanje, to jest odlazak na bdjenje u podrum očekujući da »višecijevni« umuknu.

Sumnjajući u »prekid vatre« sišli smo u podrum. Muvali smo se pripremajući se za što udobnije sjedenje – ležaja nije bilo. U jedanaest sati zaglušujući zvuci su utihnuli i mi smo se uspeli na kat, u spavaće sobe.

Ujutro je doputovao stric iz Mederovca koji je, udaljen od Osijeka šezdesetak kilometara, ostao pošteđen. Iznenadio se moj stric rekavši »kako Osijek dobro izgleda«.

Da li to sit gladnom ne vjeruje?

Gladan sitom još manje.

PRVO POLUGODIŠTE IKAKVO. DRUGO NIKAKVO

(27. ožujka, petak)

Već sam dva tjedna kod kuće a o nastavi u Osijeku ni riječi.

»Sve će biti O.K.«, tješio me tata, »nastavit ćete uskoro i s nastavom, makar po modelu 20%. Polagat ćete, ako bude potrebno, razredne ispite, dobit ćete svjedodžbe...«

»Dobit će papir ali ne i znanje«, rekla je mama.

»U usporedbi s onim što smo ove godine sve izgubili, ili mogli izgubiti...«, tata nije završio rečenicu.

On je optimist, mama je pesimist. Za čašu dopola ispunjenu vodom tata bi rekao da u njoj ima dopola vode, a mama da polovica nedostaje.

SREDNJOEUROPSKO VRIJEME

(29. ožujka, nedjelja)

Jutros smo kazaljke sata pomaknuli šezdeset minuta naprijed. Više se ničeg ne mogu sjetiti da je uznapredovalo.

SUŽIVOT S GRANATAMA

(30. ožujka, ponedjeljak)

Vrativši se iz Austrije, vjerovala sam da ću prestati s listanjem i čitanjem dnevnih novina i da ću se vratiti svojoj omiljenoj lektiri za razbribrigu: crticiima, ali dnevne novine opet su u mojim rukama. Jer u njima sve piše: od (ne)mogućnosti početka nastave do (ne)mogućnosti života u gradu.

Naravno, tata kupuje i zagrebačke novine, pa splitske te i njih prelistam. Ovdje i počinje moja muka. U ostalim novinama mnogo češće nego u slavonskim glasilima piše o nužnosti suživota sa Srbima.

To je lijepo. Ljepše je živjeti sa Srbima nego s granatama.

O, KAKO LIJEPO POČINJE DAN

(31. ožujka, utorak)

U sedam sati ujutro Radio-Osijek je javio da su tog jutra tramvaji i autobusi krenuli na vrijeme i po ustaljenom rasporedu.

Iz privremeno zaposjednute Baranje neprijatelji prošle noći nisu tukli grad.

Nijedan civil nije zatražio bolničku pomoć.

...

Jutro je osvanulo vedro. Meteorolozi prognoziraju da će biti toplije nego jučer.

O, kako lijepo započinje dan!

BARANJCI »DOBROVOLJNO« NAPUŠTAJU
BARANJU*(1. travnja, srijeda)*

Došao je čika Mirko. U trku, dakako. Pripovijedao je o krvavom licu Vinkovaca, izranjavanom, osutom velikim boginjama. Rane će, kaže, zacijeliti ali ožiljci će ostati trajno i na Vinkovcima i na Vinkovčanima. Posljednja je rana spaljena i raznesena vinkovačka knjižnica. Uništili su je njihovi susjedi iz Mirkovaca, od kojih ih je do jučer odjeljivala samo željeznička pruga. Danas ih dijeli mnogo više.

Prije nekoliko dana dobjegla je čika Mirkova supruga iz Belog Manastira (preko Bosne). Pokazao nam je ODLUKU SAO Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, po kojoj je u roku od 24 sata morala dobrovoljno napustiti Baranju.

O čika Helinu nije ništa znao. Što li mu se sprema? – pitao se tata.

ŽIVOT U BUNARU

(2. travnja, četvrtak)

Danas je susjed Sekulić dugo šetao ispred svoje kuće pušeći cigaretu za cigaretom.

Tata se vraćao s posla i zadržao se s njim u kratkom razgovoru.

»Nemamo više ni o čemu razgovarati«, rekao je mami kad je ušao u kuću.

»Tog čovjeka više nema, prepolovljen je. Hoda kao sjenka.« »Mogu misliti kako se osjeća«, dodala je mama.

Tata ju je s nevjericom pogledao.

»Teško da možeš i zamisliti. Kaže da živi kao u bunaru.«

GLUHONIJEMI ČOVJEK NEĆE PJEVATI

(3. travnja, petak)

Četnici su u Bogdanovcima batinali jednog gluhonijemog čovjeka sve do smrti jer »nije hteo da peva«.

»ZEKO, ZRIKO I JANJE« – ODGOĐENO DO
DALJNJEGA*(4. travnja, subota)*

U posljednja 24 sata u osječku Bolnicu dovezeno je 15 mrtvih i 28 ranjenih, uglavnom civila.

Zbog toga je predstava Dječjeg kazališta »Zeko, Zriko i Janje« (koju su osječki glumci namjeravali izvesti u predvorju hotela »ROYAL«) odgođena do daljnjega.

Ogđađa nam li se i život do daljnjega?

SELO I POLJOPRIVREDNICI

(5. travnja, nedjelja)

Nedjeljno je jutro. Kroz prozor se smiješi sunce, na prozorskoj dasci je procvjetao prvi mamin cvijet. Doručujemo uz glazbu s radija, slušamo emisiju »Za selo i poljoprivrednike«.

Seljaci u Hrvatskoj žale se jer nemaju novaca za sjeme i umjetno gnojivo.

Slavonski seljak iz Tompojevaca nema ni – zemlju!

PROLJEĆE U PREDGRADU

(6. travnja, ponedjeljak)

Najbolji sladoled, hamburgeri i majburgeri prodaju se u centru grada. U centru su i najljepše trgovine, kiosci s »kolicama«, krumpirićima i kuhanim kukuruzom. U centru je uvečer najviše svjetla, uoči Božića i Nove godine samo se na središnjem trgu okiti ogromni bor... U centru su i najljepše knjižare, kina i kazalište, najljepši parkovi – na čemu zavidim kolegicama koje stanuju u centru grada.

Ali proljeće je razdoblje kada sam sretna što živim na periferiji, jer u mojoj ulici, i u nekoliko najbližih – kuće nisu stisnute jedna uz drugu tako da ne mogu disati, već su odi-

jeljene živim ogradama zimzelenog raslinja, patuljastim voćkama i drvoredima stabala.

U mojoj ulici je neobično tiho. Ne čuje se cvilenje tramvaja, škripa autobusa niti kočenje automobilista. Tišina je čujna, ugodna uhu.

U mojoj ulici u proljeće vrtovi ozelene a voćke snažno zamirišu. Grane kajsija, šljiva i bresaka najprije procvjetaju, bijelim i ružičastim cvjetovima. Krošnje mirišu osobito ujutro i u smiraj dana. Kasnije, tijekom godine, cvijeće zamijene plodovi a zeleno je, zrelo i prebujno sve do kasne jeseni.

Vrtovi u predgrađu puni su njegovanog cvijeća. Travu vlasnici kuća uporno šišaju, kao najludi Englezi a njihove supruge natječu se u uzgoju ruža. Srebrni borovi nadvisuju se s patuljastim hrastićima i nježnim brezama.

Sve je u proljeće, u mom kraju, životno. Još samo da se smrt ne natječe sa životom.

PLAKATI HRVATSKE STRANKE PRAVA

(7. travnja, utorak)

Grad je oblijepljen plakatima na kojima je masnim slovima otisnuto da će Hrvatska biti slobodna tek onda kada bude pripadala Hrvatima do Drine.

»Volio bih da Hrvatska bude bar do Dunava«, skromno je priželjkivao tata.

Kao da priča sam sa sobom. Mama i ja više ne sudjelujemo u razgovorima o politici. Nemoguće nas je isprovocirati.

STJEPAN TOMAŠ
GENERAL NAMBI*

(8. travnja, srijeda)

»Nambijar nije doputovao«, rekao je tata pesimistički raspoložen, »a trebao je doći još jučer.« Da Nambi nije doputovao u Osijek saznao je i naš neprijatelj i nastavio nas je tući »po bokovima i u dubinu«.

A od takvih udaraca ovog proljeća u Slavoniji dva razreda osnovaca neće sjesti u školske klupe.

Oni leže po seoskim i gradskim grobljima.

RITAM ZLOČINA U OSIJEKU

(11. travnja, subota)

»Udarci po bokovima i u dubinu« slijede već po ustaljenom redu. Neprijatelj, koji je opkolio naš grad, tuče po njemu ujutro u sedam sati (kada radnici odlaze na posao), u četrnaest sati (kada se s posla vraćaju) i u dvadeset i dva sata (kada umorni liježu u krevet).

Smrt hoda po gradu ne bi li iznenadila domaćicu koja oko podneva žuri na tržnicu, umirovljenika koji je izmilio iz skloništa da se ogrije na suncu, dijete koje je pošlo u videoteku.

Danas nas je posjetio »Nambi« i čitavog dana bilo je mirno.

Smrt je ostala kratkih rukava.

* Nambijar. hipokoristik.

MOJ TATA SPAVA S ANĐELIMA

HRABRI KUKAVICA

(12. travnja, nedjelja)

Fra Kukavica svakodnevno odlazi među hrvatske vojnike. Služi za njih misu na bojištu, ispovijeda umiruće, hrabri obeshrabrene, vraća vjeru kolebljivima.

Ranjenicima odnosi u bolnicu poklone. Jednom je mladiću, u kolicima, poklonio čarape. Bijele, sportske, kakve mladići nose. Neugodno se iznenadio kada je mladić kojemu je donio čarape povukao pokrivač s nogu i pokazao mu da jednu nogu nema. Ali snašao se Božji čovjek. Nasmiješio se optimistički i rekao mu: »Kada ostali momci dadu svoje čarape na pranje, ti ćeš imati još jednu čistu.«

RUŽE

(13. travnja, ponedjeljak)

Još jedan mirnodopski ratni dan u Osijeku.

Mama već danima dosaduje tati da presadi dva grma ruža u vrtu »na bolje mjesto«. Tata se izvlačio na kišu pa na gruvanje granata ali iznerviran maminom upornošću izašao je u vrt da ih presadi, odmah poslije ručka, u vrijeme kada je iz Podravlja još uvijek dopirala grmljavina granata.

U tom se trenutku pojavio susjed Kordić i upitao ga ne plaši li se zalutale granate. Opasno je u vrtu...

Moj tata je odgovorio da se plaši, ali ne presadi li još danas ove ruže, bit će mu u kući opasnije nego u vrtu.

Susjed je shvatio i klimnuo suučesnički glavom.

Moja mama se pojavila u vrtu da nadgleda posao. Susjed Kordić je otvorio usta da nešto kaže ali mama ga je pretekla.

»Moj muž je sretan čovjek«, rekla je, »on zna za kinesku poslovicu koja kaže: 'Ako želiš biti sretan jedan dan, napij se. Ako želiš biti sretan godinu dana, oženi se a želiš li biti sretan čitavog života – uzgajaj ruže.' Moj muž želi biti sretan čitavog života!«

Susjed Kordić i moj tata samo su se pogledali.

RATNI ZLOČINAC

(15. travnja, srijeda)

Ispred naše kuće, na ulici, igraju se dva dječaka. Čujem djelić njihova razgovora.

»Moj tata je časnik«, hvali se jedan, »i vratit će se čim oslobodimo Hrvatsku.«

»Moj tata je ratni zločinac«, kaže bezazleno drugi, »i nikad se neće vratiti.«

MARS MI JE I DALJE NESKLON

(17. travnja, petak)

Starom narodnom kalendaru više vjerujem nego horoskopu. Strijelac se, po horoskopu, ovaj tjedan trebao ugodno družiti, putovati i zabavljati a u ljubavnom životu naviještena mu je nova ljubavna veza. Mo'š mislit...

U pučkom kalendaru piše da travanj ima onoliko vremena koliko godina ima dana. To je istina. Prije nekoliko dana

je, uz sitnu kišicu, padao snijeg, a danas je već sunčano. Ludi je travanj na djelu.

Još jedna obmana iz horoskopa. Za strijelca kaže da mu je »Mars i dalje sklon!«

Mars je bog rata. Nesklon mi je već godinu dana.

USKRS

(19. travnja, nedjelja)

Uskrs je, nedjeljno jutro. Meteorolozi su se još jedanput prevarili u svojoj prognozi: navijestili su pro hladno i kišovito vrijeme, a osvanuo je pravi proljetni dan. Tmurnim ga čini tek povremeno ispaljivanje granata u Podravlju i Tvrđavici i vijest da je još jedna grupa starih Daljčana prognana i da su dopješačili u Osijek samo s plastičnim vrećicama u ruci.

U našem je vrtu sve procvjetalo: zaplavjeli se zumbuli, zacrvenjeli tulipani, ožutjeli narcisi, zabijeljale đurdice – trava je puna maslačaka i tratinčica.

Ali uzalud tražim djetelinu sa četiri lista.

Dakovački biskup čestitao nam je putem radija »sretan i blagoslovljen Uskrs«. Ne možemo u crkvu... Prošle godine prvi put me tata poveo javno u crkvu. Neobično je bilo vidjeti pred ulaznim vratima, pred početak mise, poznanike i susjede. Među njima bio je s mamom i mali Goran, koji nam je – ne tako davno – govorio: »Tko ide u crkvu, ne voli Tita!«

Tata mi je tek nedavno priznao da sam potajno krštena u crkvi, u selu nedaleko Osijeka. On je godinama bio prosvjetni radnik i smio je biti vjernik samo u srcu.

Lani mi je dao Mali katekizam da naučim iz njega osnove vjerske istine, a danas se vjeronauk u školi uči javno. Čak se i ocjenjuje...

Majka Božja, izrezbarena u duborezu, napokon je premještena na počasno mjesto u spavaćoj sobi. Do tada se nalazila iznad ulaznih vrata: ako tko god uđe u sobu, da je ne zamijeti.

...

Uskrs. Podne. Prije ručka slušam ispovijedi prognanih Daljčana u radio emisiji. Jedna djevojčica, mojih godina, pripovijedala je kako joj je bilo u školi: morala je govoriti ekavski, razrednik je bio »razredni starešina«, učili su ih pjevati »Tko to kaže, tko to laže Srbija je mala« i slične pjesme... I onu s četiri slova »C« na zastavi...

Jedanaestogodišnji dječak pričao je uzbuđenim glasom kako su ih susjedi tjerali preko minskog polja, iz sela, udarajući ih kundacima po leđima jer su sporo išli i stalno se ogledavali za svojim kućama.

Na kraju je dječak pitao može li pozdraviti svoje prijatelje iz razreda. Dopustili su mu i mali Hrvat-prognanik pozdravio je Milana Davidovića i Dragoslava Čulibrka... i još bi, reče na kraju, pozdravio drugaricu iz istorije, druga iz nemačkog i drugaricu iz matematike ali ne bi Boru Gužvaru jer je uvek sve znao a on mu je dao dvojku...

PLAVCI

(21. travnja, utorak)

U Osijeku je mirno. Tek u večernjim satima čujemo da se »pucalo po rubnim dijelovima grada i na prve obrambene linije«.

Stidljivo se pojavljuju i »plave kacige«. Svakodnevno nekoliko bijelih vozila prođe gradom. Rijetki prolaznici pozdravljaju rijetka vozila: sa sve manje nade u srcu, sa sve više ravnodušnosti u svijesti.

Osjećam se kao kad sam u Pinkafeldu očekivala 15. siječnja, dan priznavanja. Mislila sam da će već idućeg dana SVE biti drukčije ali pokazalo se da nam Europljani dijele priznanja apotekarskom žlicom, da naviknemo na slobodu kao na gorak lijek.

Tako smo čeznutljivo očekivali i »plavce«: prvog travnja, pa šestog travnja, pa osmog, pa sredinom mjeseca... Novi su datumi 26. travnja ili sredina svibnja.

Njima se ne žuri a mi smo već umorni od čekanja, klopnuli od nevjerice. Kada i dodu, više im se nećemo moći znati ni radovati.

Cvijeće ubrano za njihovu dobrodošlicu odavno je uvenulo.

PUTOVATI ILI NE PUTOVATI

(22. travnja, srijeda)

Kad god tata otputuje poslom u neku školu (u mjesta kamo se može putovati), mama ga upućuje da putuje au-

tobusom. Jeftinije je. »Zamišljen kakav jesi«, šalila se ozbiljno, »sjurit ćeš se u neko okupirano selo. Uhapsit će te, oduzet će ti automobil a možda i život... Putuj autobusom, sigurnije je.«

I dobri moj tata otputuje u Županju autobusom.

U vrijeme kada se trebao vratiti s puta pogoden je autobusni kolodvor i autobus pun putnika. Bilo je četvero mrtvih i petnaest ranjenih.

Mama je svakih nekoliko minuta provirivala kroz prozor: vraća li se tata. Kad se vratio, odahnula je. Idućeg dana molila ga je da putuje automobilom.

PLAVCI U BARANJI

(23. travnja, četvrtak)

Hvala Bogu, u Baranju su došli »plavci«, iz Belgije. Oni iz Rusije kao da i nisu došli: igraju s belomanastircima nogomet ili prate prognanike do naših obrambenih linija. Piju sa četnicima i uče srpski.

Nije im teško: srpski i ruski su slični. Sličnosti Srba i Rusa mnogo su veće no razlike.

NEUNIŠTIVI

(24. travnja, petak)

Jučer-prekjučer bio je Dan zemlje. Draga mi je Zemlja (ekolog sam u duši) ali nema joj spasa – tako zaključujem poslije svake TV emisije gospode Šeparović. Poslije njezinog izlaganja redovito očekujem opći potop. Strah me ozonskih

rupa, slabo građenih atomskih centrala, radioaktivnog otpada, bolesnih šuma, luđaka koji ni minutu do dvanaest neće stati.

Zemlja neće preživjeti ali Osječani hoće. Oni su ljudi: sve što neprijatelj noću poruši, oni danju počiste i poprave. Na jednom uglu srušen kafić, njemu nasuprot nikne drugi. Porušena samoposluga zjapi crnim ustima ali roba se prodaje u njezinu podrumu. Tramvaji voze do glavnog trga ali tu su već autobusi koji preuzimaju putnike za Donji grad. Djeca ne mogu u škole ni u vrtiće ali puni su ih parkovi. Danas sam čula i cvrkut ptica. Ozbiljno.

Mislím da smo neuništívi.

PREPUKLO SRCE

(25. travnja, subota)

Danas smo bili na pogrebu našeg susjeda Sekulića.

»Tata, od čega je umro?«, zapitkivala sam (susjed je bio pedesetih godina, zdrav čovjek).

»Prepuklo mu je srce«, odgovorio je nevoljko.

»Kako prepuklo?... Priča se da je umro na granici, u bijegu«, izgovorila sam ono što sam čula iz njegovog razgovora s majkom.

»Mala, ne moraš baš sve znati«, ljutio se. »Što manje znaš, manje ćeš se mučiti.«

»Manje ću se mučiti ako mi kažeš istinu«, navaljivala sam.

»Pa reci joj«, pomagala mi je mama da saznam istinu i da se ne mučim. »Saznala je ona za minulih mjeseci i za turobnije istine.«

»Za vrijeme dok si ti bila u Austriji«, popustio je tata, »nepoznati ljudi su mu prijetili telefonom. Savjetovali su mu neka bježi, da će mu dići kuću u zrak... A njegovu je lako dići jer je samostojeća... Bilo je i drugih prijetnji... U početku se susjed bojao, pa je postao razdražljiv, na koncu i ravnodušan, pomiren sa sudbinom. Ja to znam jer mi se povjeravao... Posljednjih dana nije se pojavljivao na ulici. Nabavio je putovnicu i, kažu, krenuo ka granici prema Mađarskoj ali nije imao snage da je prijede. Nije mogao, prepuklo mu je srce.«

MIRTICA

(27. travnja, ponedjeljak)

»Ja sam mala pa se budim svakog jutra a godina je velika pa se budi samo svakog proljeća«, kaže mala Mirtica.

ENGLESKI TRAVNJAK

(28. travnja, utorak)

Gledali smo na TV neku englesku seriju. Odjedanput se pred našim očima zazeleni njegovana engleska trava.

»Gledaj kako izgleda pravi travnjak!«, upozorila je mama tatu.

»Jest«, odgovorio je tata, »ovu travu šišaju i zalijevaju svakog dana, već sto godina.«

Nekoliko minuta kasnije ugledasmo srednjovjekovni dvorac i čudesni vrt stroge arhitekture.

»Gledaj što je vrt«, zavidnim će glasom tata.

»Lijep je«, morala je priznati mama, »ali njegovan je bar sto godina.«

»Sto godina?!«, poskočio je tata, »ta u njemu su samo jednogodišnje biljke!«

Morala sam smiriti roditelje.

»Mama će uspjeti odnjegovati takav vrt kada ti budeš uspio odnjegovati engleski travnjak. A s obzirom da će vam za to biti potrebno sto godina, započnite s poslom koji ću ja morati nastaviti!«

DAN KADA PRVI PUT ZAMIRIŠE LIPA

(30. travnja, četvrtak)

Učim povijest, nerado. Ne volim povijest. Volim književnost i engleski jezik i studirat ću jedno ili drugo, ako Bog da (i mama). Ona želi da njezina Cvijeta bude liječnica...

Htjela bih zapravo nešto reći o našoj povijesti, prepunoj slavinih datuma. I što je tu neobično? Pa neobično je to što uglavnom slavimo

OBLJETNICE VELIKIH BITAKA.

Eto, Japanci, na primjer, slave cvjetanje trešnje!

Nije li to lijepo? Eto, proljeće je svud oko nas pa ako smo već propustili cvjetanje trešanja, zašto ne bismo slavili dan kada prvi put zamiriše lipa?

I. SVIBNJA DAN SV. JOSIPA RADNIKA

(1. svibnja, petak)

Prošlu noć smo, nakon duljeg vremena, ipak morali u podrum. Ujutro smo saznali da je ranjeno četrnaest građana. Broj ranjenih kuća više nitko ne broji.

Danas je dan Sv. Josipa Radnika i stradali su proveli dan u radu, popravljajući krov nad glavom, krpajući rupe u zidu.

Kad sam na radiju pronašla stanicu koja je emitirala ČA-VOGLAVE, mama se nije pobunila (u Pinkafeldu je nismo smjeli slušati), štoviše slušala ju je sa zanimanjem. Sva je treperila od unutrašnjeg uzbuđenja kad je čula kako Bobo, ili Jure viče:

Mi smo spremni, Poglavniče!

Kaže da će glasati za Hrvatsku stranku prava, za Paragu. Kao naš Korčika je.

JOVANOVAČ – IVANOVAČ

(2. svibnja, subota)

Jučer smo ime tragičnog Vukovara pisali VUKOWAR. Danas Nuštar pišemo NUŠTAR, a Vinkovce kao VINK♥VCI.

Bivši Jovanovac nazvali smo Ivanovac.

Hoće li bivši Jovanovac, nazvan Ivanovac, opet postati Jovanovac?

STJEPAN TOMAŠ

STRAH

(3. svibnja, nedjelja)

Bojim se. Bojim se od ranog jutra do kasne noći. Trzam se u snu i buncam nerazumljive riječi. Mama kaže da je to zato što gledam filmove »strave, užasa i jeze« koje donosim iz videoteke. Ne gledam više takve filmove, ali i dalje se bojim.

SJEĆAM SE PINKAFELDA

(7. svibnja, četvrtak)

Više nas ne tuku »po bokovima i u dubinu« nego »uzduž i poprijeko«, s distance. Pucaju na nas poslije ustajanja, oko podneva i prije spavanja. Od učestalog fijukanja granata i eksplozija ježi mi se koža, grči mi se želudac, povraćam od straha.

O, lijepi, o dragi, o slatki Pinkafeld!

PATULJCI POJMA NEMAJU

(8. svibnja, petak)

»Nambi« je obećao da će UNPROFOR kontrolirati istočnu Slavoniju i Baranju od 1. svibnja. Danas je 8. svibnja a jedino što kontroliraju to je iseljavanje Baranjaca-Hrvata iz njihovih domova. U nigdinu.

Mi im se ne možemo načuditi. Jedna novinarka kaže: »Oni sjede i glede.«

MOJ TATA SPAVA S ANDELIMA

WANTED

(10. svibnja, nedjelja)

U Osijeku je kao na divljem zapadu. »Glas Slavonije« vrvi od fotografija ratnih zločinaca izbjeglih iz Slavonije i Baranje. Tjeralice su raspisane.

Ali mi ne živimo na divljem zapadu. Glasam za pomilovanje.

AVIONSKI REP

(11. svibnja, ponedjeljak)

Kada su (Donjomiholjčani ili Mađari) oborili zrakoplov neprijateljske »jugoslavenske« vojske, ostatak repa izložili su u središtu gradića. Poslije su ga posudili Zagrepčanima, za izložbu »STOP THE WAR IN CROATIA«, koji su komadić avionskog repa zaboravili vratiti. Donjomiholjčani su zatražili da im Zagrepčani vrate rep izložen na Cvjetnom trgu jer su ga, kažu, »djeca išarala grafitima a cucki piškili po njemu...«

Zagrepčani, vratite Donjomiholjčanima rep srušenog aviona i ne zavidite im na njemu. Budite sretni što avion nije oboren nad vašim gradom. Ne zavidite Donjomiholjčanima na njihovom avionu, još manje na njegovom repu!

OBIČNO PITANJE I NEOBIČAN ODGOVOR

(12. svibnja, utorak)

Danas sam gledala i slušala, na televiziji, emisiju o mladim hrvatskim vojnicima koji su ranjeni braneći Hrvatsku, pa se oporavljaju i liječe u toplicama.

Nisam sve vidjela ni čula ali upamtila sam nešto što me potreslo. Otada neprekidno razmišljam o onome što je rekao jedan mladić bez nogu, zapravo o jednoj rečenici koju je izgovorio.

Mladić je pripovijedao kako je izgubio noge, negdje u istočnoj Slavoniji nagazivši na minu. Priznaje, htio se ubiti, ali nije imao dovoljno snage da povuče obarač pištolja. Spasili su ga, preživio je no morali su mu amputirati noge.

Kriza je trajala dva mjeseca. Žalio je što je preživio ali sada mu je već lakše... I onda pitanje novinarka: »Kada vam je najteže?«

»Najteže mi je«, odgovorio je mladić, »kada sanjam da trčim i probudim se pa shvatim da nemam noge.«

ČIJI SU MIMI I KIM?

(13. svibnja, srijeda)

Osječani se vraćaju u grad. Onako kako su prije šest mjeseci odlazili-bježali, tako se noću svakodnevno vraćaju. Vratili su se i naši susjedi Reisnerovi – i opet su mi oduzeli mačkice. Zauvijek. Mama mi je zaprijetila da ih više ne smijem ni hraniti ni maziti jer Mimi i Kim više ne znaju kome pripadaju. Morala sam joj to obećati ali im i nadalje, kriomice, donosim povremeno hranu. Smješkam se samozadovoljno: unatoč svemu Mimi i Kim spavaju na našoj terasi. Kad me nitko ne čuje, pozovem ih i one odmah dođu.

Žao mi je mačkica. Ako je istina da mačke imaju devet života, one sada žive svoj drugi život.

SEKTOR »E«

(15. svibnja, petak)

Zapisujem svoj posljednji ratni izvještaj u dnevnik: Satish Nambiar (u narodu od milja prozvan »Nambi«, general glavnozapočevajućih snaga UNPROFOR-a) uputio je pismo našem glavnozapočevajućem da njegovi »plavci« preuzimaju odgovornost nad sektorom »E« (a to smo mi, istočna Slavonija i Baranja).

Neka mu Bog pomogne.

GLADNA USTA SMRTI

(17. svibnja, nedjelja)

Krajem rujna 1991. godine od neprijateljske granate je stradala trinaestogodišnja djevojčica Ivana Vujić (o njoj sam pisala u svom dnevniku). A, danas, na izmaku rata, dogodila se još jedna tragična smrt, u naselju »Stanka Vraza«.

Osamnaestogodišnja Anja i njezin mladić zatekli su se na izlazu iz zgrade u kojoj je Anja stanovala. Pojurili su, čuvši fijuk granate, nazad no tada je mladić pao teško ranjen a njegova djevojka Anja bila je sporija od smrti.

Tog dana u Osijeku je poginulo pet a ranjeno je dvadeset ljudi.

Smrt je još jedanput otvorila svoja gladna usta.

STJEPAN TOMAŠ

SLAVUJI I GUJE

(18. svibnja, ponedjeljak)

»Preko jedinog mosta na Savi, između Bosne i Hrvatske, koji još nije razrušen dovezla se velika grupa Hrvata iz zarobljeničkog logora u Srbiji.«

Tako je glasila vijest u TV-Dnevniku. Snimljeni film prikazivao je ispaćene ljude s logoraškim sjajem u očima. Komentator je nešto govorio ali meni je neprekidno zvučalo u ušima »zarobljenički logori u Srbiji«.

Hrvati se nisu vratili iz zarobljeničtva u Njemačkoj, Italiji ili Bugarskoj, nego iz – Srbije.

»Htjeli smo slavuje, a zaboravili smo guje«, citirao je tata riječi čika-Mirka, Baranjca bez Baranje.

NA ČIJOJ JE STRANI UNPROFOR?

(19. svibnja, utorak)

»Na čijoj je strani UNPROFOR?«, pita mama ogorčena njihovim sramotnim ponašanjem u Slavoniji (mirno su gledali kako Srbi protjeruju Rusine iz Mikloševaca).

»UNPROFOR je na našoj strani a RUSPROFOR^o njihovoj«, objasnio joj je tata.

* RUSPROFOR – Rusi u UNPROFORU

MOJ TATA SPAVA S ANDELIMA

IZLET U VUKOVAR

(20. svibnja, srijeda)

Starosjedioci iz Slavonije i Baranje već mjesecima ne mogu u svoj zavičaj ali beogradski turisti mogu. Njihov Turistički savez organizira u Vukovar jednodnevni izlet (u ono što je ostalo od Vukovara).

U reklamnom prospektu piše:

»Polazak je u osam časova s parkirališta ispred hotela »Metropol«. Sledi vožnja autoputom do Šida a zatim nastavak puta preko Tovarnika, Ilača i Šidskih Banovaca... Dolazak u Vukovar predviđen je za 10 časova. Običi ćemo razorene barokne crkve (pravoslavne i katoličke), dvorac grofova Eltz, staro gradsko jezgro, Radnički dom, Gradski muzej i Galeriju (nekadašnja stanica za dilažanse). U razgledavanju ćemo proći i pored skloništa jednog od najozloglašnijih ustaških bojovnika, Jastreba.

Za turiste je predviđen i vojnički pasulj, leb i pola kilo rizlinga.

Cena je ture 2450 jugoslovenskih dinara.«

Izlet je nazvan »Tura opomene«.

PISMO IZ PINKAFELDA

(21. svibnja, četvrtak)

Danas su mi pisali moji Gradišćanski Hrvati, iz Austrije, iz Pinkafelda (u prilogu fotografije iz kuhinje – i ja među kuharicama). Prepisujem:

I want to write everything in Croatian!^{}
 Mnogo pozdrav iz Linkafeld!*

Ja mislim čuda na tebe i želim da tebi dobro ide i mi se opet sretnemo. I tako, ja sam tebi reko, šaljem ti ove slike iz naša kuhinja. Tvoja Martha.

Puno pozdrav i ljubice od naših žena: Lóri, Gerda, Rosi, Martha, Kirth.

KLAVIRIST

(22. svibnja, petak)

»Šesnaest godina učio sam svirati klavir... Sada sam već sedam mjeseci u gardi, odnosno u hrvatskoj vojsci i trebat će mi pune dvije godine da se upornim vježbanjem vratim u nekadašnju formu«, priča jedan mladić iz Ivanovca.

»U slučaju da ne izgubim prste i budem imao čime svirati«, dodao je.

GRAFIT

(23. svibnja, subota)

Danas sam, prvi put, poslije povratka iz Austrije, prošetala s roditeljima centrom grada. Jedan »slijepi« osječki izlog (zaštićen ivericom) »progledao« je grafitnim natpisom:

* Ja želim pisati sve na hrvatskom.

BILA SAM STAKLO.
 SADA SAM IVERICA,
 ALI OPET ĆU BITI STAKLO.

Hoće li ikada naši neprijatelji napisati:

BILI SMO LJUDI I OPET ĆEMO BITI?

FOTOGRAFIJA ZA DUGO SJEĆANJE

(25. svibnja, ponedjeljak)

Danas mi je tata pripovijedao o jednoj osječkoj srednjoj školi koja je do danas pogođena s petnaest granata ali u njoj se i dalje radi. Štoviše, udomila je i nastavnike iz druge srednje škole koja je još više stradala. Unatoč neprilikama – škola kao kutijica, u njoj ravnatelj koji je nije napustio ni dan za sve vrijeme rata.

Priča ravnatelj kako se neki od učenika ove škole, koji su prešli »na drugu stranu«, javljaju pismom i traže povrat svojih dokumenata.

Ravnatelj svakome ukratko odgovori da zbog ratnih uvjeta ne može udovoljiti njihovoj želji a u svaku kuvertu obavezno priloži fotografiju na kojoj se vidi njihova pogođena škola. I pošalje je bivšem učeniku.

Škola ostaje škola. Dojučerašnji učitelj i dalje ih uči.

KUM

(26. svibnja, utorak)

Danas je do nas došetala Mirtica, sa svojim djedom. Htio ju je fotografirati ispred naših tek procvjetanih ruža. I dok sam ja namještala unučicu u najrazličitije poze («jedan, dva, tri – tko se najljepše napravi») djed je mom tati pripovijedao o Mirtičinom kumu iz Amerike. To je naš čovjek koji već tridesetak godina živi i radi u Americi, u San Francisku. Ganula ga je sudbina male Mirtice, pa je odlučio da će joj pomagati u životu. To želi a i može jer je suvlasnik velike kompanije za izradu preciznih mjernih instrumenata.

On Mirtici svakog mjeseca šalje pedeset dolara a ona njemu svoje fotografije, crteže koje je sama obojila i prve riječi zahvalnosti napisane »velikim štampanim slovima«.

MUZEJ

(27. svibnja, srijeda)

Čuveni vukovarski gradski muzej, star dvjesto pedeset godina, vlasništvo grofova Eltz, bestidno je i barbarski opljačkan i uništen poslije pada Vukovara. Ali neprijatelj je obećao (javno) da će izgraditi novi.

Još ljepši i stariji.

SNJEGULJICA

(29. svibnja, petak)

U jednoj osnovnoj školi, u Americi, djeca moraju dobiti posebno dopuštenje roditelja ako iz školske knjižnice žele posuditi knjigu o Snjeguljici.

Snjeguljica je stavljena na popis zabranjenih knjiga jer su se neki roditelji žalili tvrdeći da ova knjiga sadržava prizore nasilja. Razmišljala sam o davno pročitanoj knjizi prisjećajući se njezina sadržaja.

Koje li će knjige nama u Osijeku zabraniti?

HOĆEMO LI MUCATI

(30. svibnja, subota)

Odlučeno je da ćemo sutradan krenuti u školu (lani smo u ovo vrijeme završavali razred). Učit ćemo po takozvanom »Modelu 20%«, čak i oni učenici koji do sada uopće nisu bili uključeni u nastavu.

Tata se vratio iz jedne vinkovačke osnovne škole u kojoj su već započeli s nastavom. Djeca su, kaže, bila neobično mirna i šutljiva a kad su progovorila, mucala su.

Hoćemo li i mi mucati? Možda, ali – sigurna sam – ne zadugo. Vrlo brzo progovorit ćemo čisto i zvonko, razumljivo.

Svoj plač pretočit ćemo u pjesmu.

STJEPAN TOMAŠ
MIR, MIR, MIR DO NEBA
(7. lipnja, nedjelja)

U Osijeku je već danima zaglušujuća tišina.

...
Knjižnica Vladimira Nazora
DJEČJA KNJIZNICA
ZAGREB, Vodovodna 13

SADRŽAJ

PREDGOVOR (DUBRAVKA ZIMA)	5
MOJ TATA SPAVA S ANĐELIMA (MALI RATNI DNEVNIK)	
I. MOJ TATA SPAVA S ANĐELIMA	15
II. STO PINKAFELDSKIH DANA	75
III. MIR, ALI RAT	125